

Nysgerrighed

Eksperimentering

Forvandling

Designbørnehuset Sanseslottet

Den styrkede pædagogiske læreplan

Indholdsfortegnelse:

Designbørnehuset Sanseslottet	2
Baggrund og betydning af vores værdiord	4
Den styrkede pædagogiske læreplan -"den levende læreplan"	6
Forklaring til modellen.	6
Hvordan arbejder vi med den styrkede pædagogiske læreplan på Sanseslottet.	7
Alsidig personlig	8
Social udvikling	9
Kommunikation og sprog	10
Krop, sanser og bevægelse	12
Natur, udeliv og science	13
Kultur, æstetik og fællesskaber	14
Projektgrupper	18
Pædagogiske læringsmiljøer på Sanseslottet	18
Beskrivelse af værkstederne i vuggestuen	19
Pilfingerne og Boblerne	19
Vuggestuens fællesrum	19
Beskrivelse af værkstederne i børnehaven	20
Værkstedet	20
Byggepladsen	21
Krible-krablerne	22
Spil-lopperne	24
Fællesrummet	25
Uderummet	26
Udeværkstedet	26
Lærings syn	27
Improvisation	27
Dannelse og børneperspektiv	28
Designpædagogik og æstetiske læreprocesser	30
Billedprocesser	33
Legen på Slottet	35
Samarbejde med forældrene om børns læring	36
Overgange	37
Vi spiser sammen	39
Børn i udsatte positioner	40
Inddragelse af lokalsamfundet	41
Samarbejde ud af huset	42
Børnedesign på tværs	42
Rundvisninger i huset	42
Samarbejde med UC syd	42
Udgivelser af artikler	43
Designskolen Kolding	43
Dokumentation og evaluering	44
Litteraturliste	45

Designbørnehuset Sanseslottet

Designbørnehuset Sanseslottet er en af Kolding Kommunes tema institution, hvor design på børne niveau er i fokus. Der arbejdes med æstetiske læreprocesser, hvor de kulturelle udtryksformer prioriteres højt.

Det er en aldersintegreret institution
(0-6 årige) med 2 vuggestuegrupper og 4 børnehavegrupper

Husets er fra 2010 og en del af Kolding Kommunes design vision

De fysiske rammer understøtter vores værdier nysgerrighed, eksperimentering og forvandling

Pædagogisk tages der udgangspunkt i blandt andet det kreative, eksperimenterende og skabende. Vi arbejder procesorienteret, hvor børnene har mulighed for at bruge og udvikle deres fantasi og kreativitet. Deres nysgerrighed pirres og alle sanser kommer i spil.

Indretning og omgivelserne er utraditionelle og lægger op til spændende og anderledes pædagogiske aktiviteter både ude og inde.

Udarbejdet november 2020

Fakta om Designbørnehuset Sanseslottet:

Sanseslottet er en afdeling af Børnehusene i Vonsild, der består af 2 afdelinger, med fælles ledelse.

- Sanseslottet er en integreret tema institution med 27 vuggestuebørn og 84 børnehavebørn
- Vonsild Børnehus er en mindre børnehave med 56 børn

Vores adresse er:

Hoppesvej 25
6000 Kolding

Tlf: 41895489

bhdesign.kolding.dk

Følg os på Instagram: Designbørnehuset

- **Nysgerrighed**
- **Eksperimentering**
- **Forvandling**

Baggrunden og betydningen af vores værdiord:

Det er Sanseslottets værdiord. Værdiord er ord der kort beskriver de værdier der gennemsyrrer det hele her på Slottet. Det skal netop være kort og der skal ikke være mange ord. Så bliver de svære at huske. Så bliver det også svært at huske hvad betydningen er. Vi skal, som vi siger kunne vækkes midt om natten, og så beskrive dem i søvne. Det er også vigtigt for os, at der er en sammenhæng mellem ordene. At de er hinandens forudsætninger, og at det samlet giver en enhed, der peger fremad i forhold til det, der er kerneopgaven. Nemlig arbejdet med de små mennesker, der hver dag "flytter ind" på

SanseSlottet. Hver dag skal vi se hinanden i øjnene børn og voksne, og være opmærksomme på, om det er det der er på spil i små og store aktiviteter. Det er ord der har været med os i alle årene. Værdiordene blev formuleret kort tid efter Sanseslottets start i 2010. Man kunne sige, at de blev formuleret da "Slottet" kun var på vuggestuestadie, og de har fyldt meget gennem alle årene. Det er aldrig blevet "skuffeord", der kun er blevet taget frem ved festlige lejligheder. De er aktive ord på mange områder.

Vores værdiord har som sagt indflydelse på mange områder. For det første handler det om børnene. Vi ved børn fødes **nysgerrige**. Men de skal have et rum og et fællesskab, hvor denne nysgerrighed kan udfolde sig. Nysgerrigheden er det der driver barnet i dets udvikling. Det er en høj grad af anerkendelse, hvis vi møder børnene i deres nysgerrighed og eksperimentering. Det er i dette sammenspil mellem nysgerrighed og anerkendelse at børnene vokser. **Nysgerrighed** handler også om at følge børnenes spor (Daniela Cecchin). Men det kræver en høj grad af opmærksomhed fra de voksnes side, at få øje på nysgerrigheden når den udfolder sig. Når de får lov, er børnene altid klar til at **eksperimentere**.

Vi har fokus på leg med sager og ikke på legesager. Disse "sager" er meget genbrugsmaterialer, der er tilgængelige i børnehøjde. Tilgængelighed er helt afgørende for at børnenes eksperimentering kan blomstre. Det er i denne eksperimentering at unikke øjeblikke opstår. Man kunne også kalde dem aha oplevelser. Disse stunder opstår både ved planlagte aktiviteter og ved børneinitierede lege. Det kræver fuld opmærksomhed for at lægge mærke til unikke øjeblikke, når de opstår.

Det sidste ord er **forvandling**. Det skal forstås både i det store og i det små. Den første gang vuggestuebarnet opdager magien ved at en farve eller en blyant kan sætte spor, er barnet startet på en lang **forvandling**. En **forvandling** der kun stopper hvis barnet ikke får lov til at være **nysgerrig** og **eksperimentere**. En af rollerne for os som voksne i disse processer er sammen med børnene at sætte ord på de forvandlinger der sker. Det styrker selvfølgelig den sproglige udvikling, men det er også i høj grad anerkendende overfor barnet.

Husets værdiord har også stor betydning for de ansatte på SanseSlottet. Det gælder for os som fagpersoner med hver vores professionalisme. Det kræver mod og kan være svære at efterleve som voksen. Vi har ikke helt den samme naturlige tilgang til begreberne som børnene har.

Vi har alle vores komfortzone og vores rutiner som vi er glade for. Det er godt med rutiner, det er det der får hverdagen til at hænge sammen. Vi synes, at vi har erfaring, nogle mere end andre. Vi har forskellige uddannelsesforløb og livsforløb, hvor vi har hentet den erfaring. Derfor er det gennem årene gået op for os, at vi skal sige til hinanden, at disse værdiord også gælder os. Vi skal minde os om, at netop ved at vi også gennemlever nysgerrighed, eksperimentering og dermed en forvandling, udfolder vi det bedste læringsmiljø for børnene.

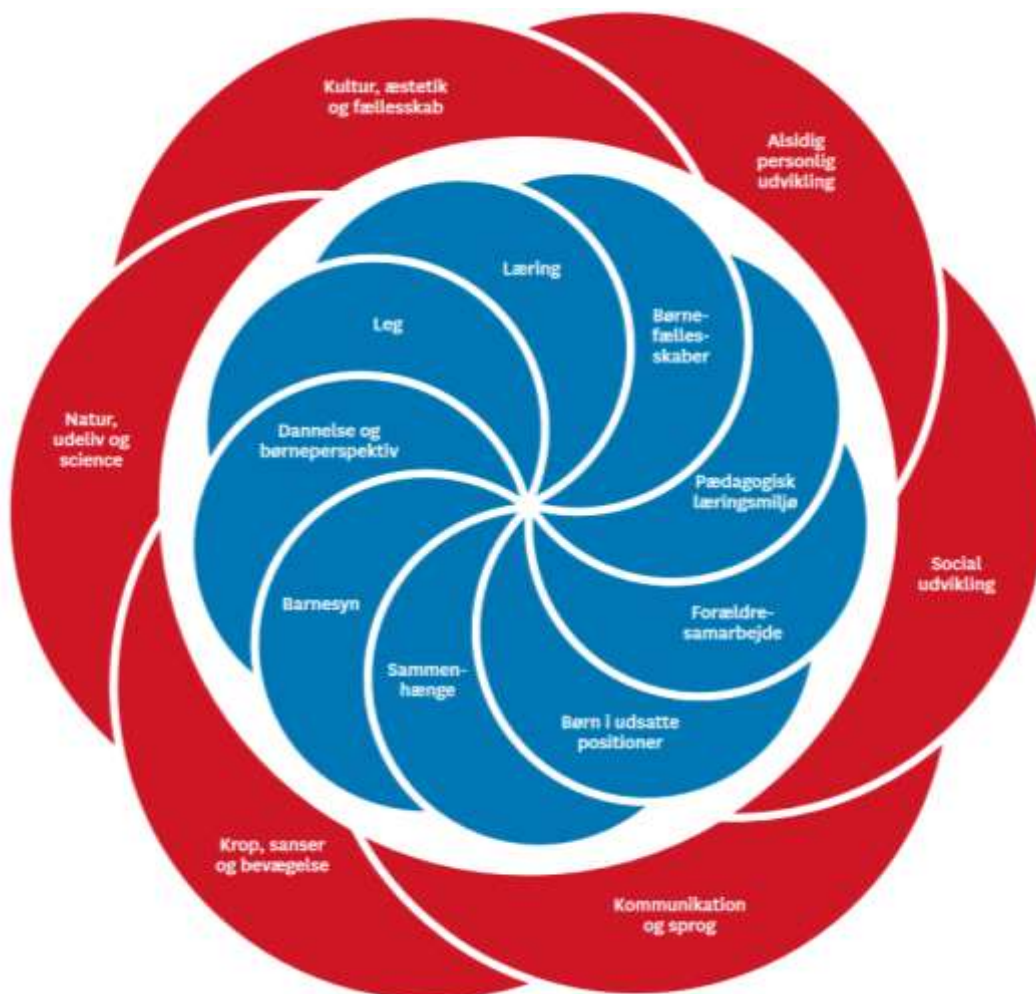
Det betyder også at vi skal være gode til at improvisere. Vi ved ikke altid hvad der sker, og det skal vi have en parathed overfor. Det kan være ”grænseoverskridende” og man kan som voksen føle

sig på usikker grund. Men der hvor det er mest magisk, er når vi som voksne også kan lære noget af børnene.

For det tredje gælder vores værdiord også vores pædagogik, vores planlægning, vores rum og indretning. Vi har oplevet at det at have fokus på at ”frisætte” børnene til at være nysgerrige og eksperimenterere ikke kræver mindre planlægning, men faktisk kræver stor planlægning.

Planlægning har betydning for, at vi kan understøtte børnene der hvor de er eller er på vej hen. Det gælder både fysisk og i overført betydning. Netop fordi vi har værkstedsopdelte grupper, kan vi have fuld fokus på nysgerrigheden. Værdiordene gør også at vi har fokus på processerne og ikke har fokus på produktet.

Når det gælder indretning, har vi stor fokus på tilgængelighed. Netop tilgængeligheden udfolder børnenes nysgerrighed. Det kræver ofte meget mere planlægning at være parat til at det uventede opstår, og man giver mulighed for at følge børnenes spor.

Den styrkede pædagogiske læreplan – ”den levende læreplan”:

I SanseSlottet arbejder vi med begrebet, ”den levende læreplan”.

Det betyder, at læreplanerne bliver omsat i kontakten med børnene i hverdagen, på den måde at læreplanerne er med i alt, hvad vi laver sammen med børnene, fra de træder ind ad døren om morgenen, til de forlader institutionen ved lukketid.

At arbejde med den levende læreplan betyder, at vi skal være parate til at arbejde på et højt fagligt niveau og hele tiden være i stand til at reflektere, undre og ændre vores pædagogiske praksis. Vi er derfor bevidste om den brede læringsforståelse, både på tværs af de seks læreplanstemaer, og generelt i vores hverdag, som varierer i de forskellige samspil og situationer vi møder.

På SanseSlottet er vi bl.a. inspireret af de pædagogiske principper i Reggio Emilia. (F.eks.: Wallin, Karin: Reggio Emilia og de hundrede sprog) Vi giver børnene mulighed for at indgå i æstetiske

læreprocesser både alene og sammen med andre børn og voksne for herigennem at opleve glæden ved at samarbejde og få en fælles oplevelse.

Vi arbejder med sang, musik, bevægelse, teater, tegning, malning, konstruktionsleg, etc. Vi viser respekt for børnenes arbejdsprocesser og produkter ved at synliggøre, italesætte og dokumentere det, som det enkelte barn har skabt, og måden det er skabt på.

Formålet er her dels at fastholde erindringer om processen hos børnene ved at ophænge diverse ”kunstværker” og dels for at børnene kan glæde sig over og være stolte af deres færdige produkter/værker.

Forklaring til modellen:

Modellen her er et forsøg på at visualisere ”den levende læreplan” på SanseSlottet. Livet i et børnehus er et komplekst sammenspil af mange faktorer. Modellen viser samspillet mellem nogle af de faktorer. Nærliggende for det første vores værdiord, som gennem årene har fået større og større betydning for os.

Det andet punkt i modellen er de nye styrkede pædagogiske læreplaner, hvor flere af de forskellige temaer har fået nye navne og beskrivelser med fokus på leg som børnenes fortrukne aktivitet og fokus på fællesskabet. Det tredje punkt i modellen er den

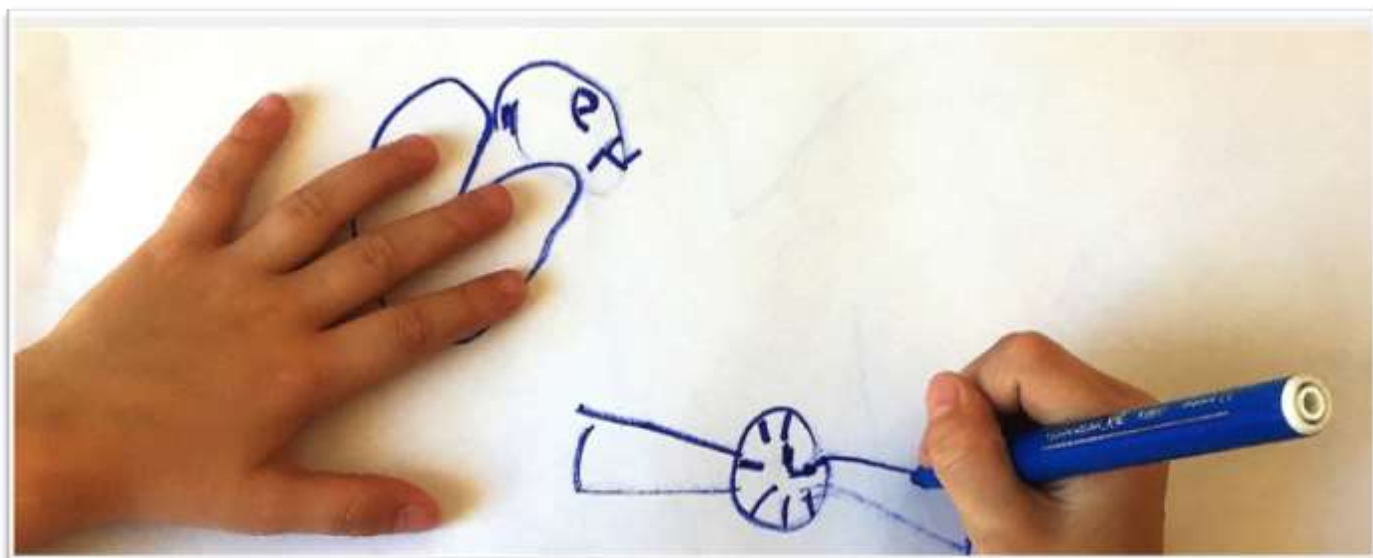
måde vi har indrettet og organiseret os på, i Sanseslottet med værkstedsopdelte grupper.

For os er det vigtigt at læreplanerne er tænkt ind i alle kroge og hjørner af institutionen. Det gælder i vuggestuen og børnehaveafdelingen. Det gælder i forhold til indretningen på hele Sanseslottet og i de enkelte grupperum, med hver deres funktion. Gennem årene er funktionerne blevet mere tydelige med deres specielle karakteristika.

Til sidst men ikke mindst børnene! Det er dem der er i centrum. Det er dem det hele handler om. De er født nysgerrige, men denne nysgerrig skal dyrkes og udfordres. De skal både have modspil og medspil. De skal have lov til at eksperimentere. De skal have lov til at undersøge, snuble og fejle. Der skal være en voksenfølger, karavanefører med på rejsen. Det hele ender med en spændende forvandling. Vi skal sammen med børnene sætte ord på den forvandling.

Hvordan arbejder vi med den styrkede pædagogiske læreplan i Sanseslottet:

Med afsæt i den styrkede pædagogiske læreplan (Børne – og socialministeriet, 2018), arbejder vi i Sanseslottet med dem på følgende måde:

Alsidig personlig udvikling:

Det er i tryghed, omsorg, anerkendelse og succesoplevelser at barnet udvikler sig, derfor betyder de voksnes rolle en stor del, da de er med til at skabe de bedst mulige rammer for barnet. (Elvén, B. H., 2017)

På SanseSlottet er de overordnede mål, at den pædagogiske praksis og børnemiljøet giver mulighed for, at børnene udvikler handlekompetencer i forhold til:

- At tage initiativer, være nysgerrig og eksperimenterende
- At udvikle selvfølelse, selvværd og selvtillid.
- At få mestringsstrategier
- At have relationer til voksne og børn
- Få kompetencer til at forstå og håndtere følelser
- At være fordybet.
- At være selvregulerende
- At være vedholdende
- Være spørgende og undrende.

Hvordan understøtter vi disse mål på SanseSlottet:

Vi møder børnene anerkender, og er bevidste om at hvert barn har hver deres historie med sig. Vi er nysgerrige som voksne på barnet, for at barnet føler sig værdsat og sammen kan bygge videre på en relation. Vi sikrer os at barnet oplever succeser i vores relation og får en følelse af at lykkes. På den måde udvikler barnet sig og har mod på at begå sig ud i nye relationer, med andre børn og voksne.

Vi laver små grupper, som kan være med til at give tryghed og dermed give mulighed for at udfolde sig. Det er også her vi kan præsentere barnet for nye ting og oplevelser.

Vi sikrer at der er et godt børnemiljø, hvor børnene kan være med til at forme det fysiske rum og legemuligheder. De kan selv nå legesager og andre materialer. Børnene har mulighed for at sætte spor på SanseSlottet fx ved at få hængt en tegning op.

Vi skaber rammer, hvor børnene får lov til at eksperimentere på deres egne præmisser.

Italesætter og hjælper barnet med at se og forstå forskellige følelser.

Vi inddrager børnene ved måltidet, fx ved at dække bord til gruppen og dermed give dem ansvar og følelsen af høre til.

Vi griber børnene på deres initiativer og skaber plads til, at viderefører deres ideer. De børn, som ikke selv kan videreføre dem, hjælper vi på vej. Fx hvis et barn ser nogen børn hoppe i vandpytter, kan den voksne hoppe i dem og på den måde vil barnet støde til.

Vi eksperimenterer sammen med børnene både på vores og på børnenes initiativer.

Vi skal udfordre barnet, men de skal være tilpasset det enkelte barn i dets nærmeste udviklingszone, vi skal samtidig være til rådighed, guider, støtte, opmuntrer og motiverer barnet.

0-3 år:

Vi har ansvaret for at skabe en god daglig kontakt med det enkelte barn. Det kan være ved puslebordet, ved måltidet, i aktiviteter, ved oplæsning, eller leg.

De voksne henleder både sprogligt, kropsligt og med ansigtsmimik børnenes opmærksomhed på hinandens behov og følelser.

Vi skaber rammer for forskelligartet fællesskaber ved, at opdele børnene, både efter alder i mindre aktivitetsgrupper, og i grupper ud fra det som optager børnene. Det kan være en tur med drengen ud, at se på gravkøer, hoppe i vandpytter og lign.

Vi støtter børnene i at blive selvhjulpne fx selv tage tøj af og på, kravle op på stolen, hælde mad og drikke op, så de oplever at de er i stand til mestre noget selv.

Udklædningstøj er tilgængeligt og spejle hvor barnet kan se sig selv.

Barnet har sin egen bog, med billeder af sig selv, familie og andre vigtige personer i barnets hverdag, der kan være med til at fortælle noget om barnet.

3-6 år:

De voksne skal støtte og vejlede børnene i selv at løse konflikter, således at børnene selv lærer at agere selvstændigt i konflikter.

Vi støtter børnenes sociale relationer indbyrdes, ved at være opmærksomme på deres venskaber og kammeratskaber. Det er de voksne, der er ansvarlig for at skabe rum for gode lege og fordybelser og også være igangsættere.

Inddrager børnene i dagligdagen, fx ved projekter, kan børnene byde ind med hvad det er de gerne vil have viden om.

Visuelt kan børnene se hvilke værksteder der er åbne og de børn der selv er i stand til det kan selv vælge, hvor de gerne vil være henne.

Projekter og lege skal ikke nødvendigvis afslutte fordi børnehaven lukker, vi hjælper med at sætte tingene til side og finder dem frem igen.

Materialer med modstand, som kan være med til at udfordre barnet og måske rykke nogle grænser.

Social udvikling:

Det er i sociale fællesskaber med både børn og voksne, at børn har muligheden for at udvikle social adfærd, kommunikation, social kognition og socialisation (Vejlshov, H. 2004).

På SanseSlottet er de overordnede mål, at den pædagogiske praksis og børnemiljøet giver mulighed for, at børnene udvikler handlekompetencer i forhold til:

- At kunne danne relationer både til voksne og børn.
- At opleve sig selv som værdifulde, også i et fællesskab.
- At lære at sige til og fra, på en måde så de selv, og andre respekteres.
- At lære at mærke sine egne grænser og ligeledes respektere andres grænser.
- At lege
- At lære normer og rutiner.
- At kommunikere.

Hvordan understøtter vi disse mål på SanseSlottet:

Vi hilser på barnet, når vi møder det om morgenen. Så barnet oplever sig set og meningsfuld på SanseSlottet.

Vi er opmærksomme på vores funktion som rollemodel og viser børnene, hvordan man er sammen i fællesskabet og i en god relation. Vi voksne snakker med børnene og kommunikerer i børnehøjde, i en positiv og anerkendende tone.

Vi accepterer barnets grænser og hjælper med, at sætte grænser, herunder ved at kunne afgrænse sig selv og at sige til og sige fra.

Vi skaber tid og rum for, at børnene får de optimale muligheder for at lege og udforske deres omverden sammen med andre børn, således at de uforstyrret kan udvikle gode lege og venskaber på deres egne betingelser.

Vi skærmer børns lege, så de kan foregå uforstyrret.

Vi skaber rammer, hvor det er muligt for børnene at fordybe sig og hvor der er plads til børnenes egne aktiviteter og lege.

Vi skaber rammer for forskelligartede fællesskaber i hverdagen med fx samling, projektgrupper, fælles gøremål og ved, at støtte op om de fællesskaber, der gennem legen etableres i hverdagen, både indenfor og udenfor.

Den voksne har et ansvar for at opmuntre og inddrage barnet i at være aktiv deltager i fællesskabet.

Vi hjælper børnene ud af konflikter ved at vise dem udveje og give dem alternative handlemuligheder, med fokus på den adfærd vi gerne vil have mere af.

0-3 år:

Vi ledsager barnets handlinger med sprog og gestik, således, at barnet får erfaringer med, hvad det gør og hvem det er.

Vi har ansvaret for at skabe en god daglig kontakt med det enkelte barn. Det kan være ved puslebordet, ved måltidet, i aktiviteter, ved oplæsning, eller leg.

Vi skaber rammer for forskelligartet fællesskaber ved at opdele børnene, både efter alder, i mindre aktivitetsgrupper, og i grupper ud fra det som optager børnene. Det kan være en tur med drengen ud at se på gravkøer, klatre på bakker og lign.

Vi støtter børnene i at blive selvhjulpne fx selv tage tøj af og på, kravle op på stolen, holde mad og drikke op, så de oplever at de er i stand til mestre noget selv.

Vi har faste rutiner, fx er det børnene, der dækker bord på skrift, hvilket er med til at give dem en følelse af høre til et fællesskab- vi må hjælpe hinanden for at få mad.

3-6 år:

Vi accepterer, at børnene i periode har den iagttagende rolle i forhold til leg og aktiviteter, det er god måde at komme ind i et fællesskab på (legitim perifer deltagelse)

Vi giver børnene redskaber til at komme ind i legen på en positiv måde, så man giver børnene en fornemmelse af, hvad det er for regler og normer, der skal bruges for at indgå i en leg.

De voksne skal støtte og vejlede børnene i selv at løse konflikter, således at børnene selv lærer, at agere selvstændigt i konflikter.

Vi støtter børnenes sociale relationer indbyrdes ved at være opmærksomme på deres venskaber og kammeratskaber. Det er de voksne, der er ansvarlig for at skabe rum for gode lege og fordybelser og også være igangsættere.

Vi hjælper med at starte en dialog fx ved måltidet, hvor børnene skal vente på tur og snakke foran andre børn og voksne.

Kommunikation og sprog:

Sproget udvikles i sociale sammenhænge. For at udvikle sproget er det vigtigt, at børnene får ny viden og får nye begreber. Sproget skaber kontakt med omverden, og gennem det fremmes børnenes evne til at tale, lytte, stille spørgsmål, give svar og være aktivt deltagende i at planlægge og udføre aktiviteter med andre. (Cecchin, Daniela, 2015)

På Sanseslottet er de overordnede mål, at den pædagogiske praksis og børnemiljøet giver mulighed for, at børnene udvikler de fire sproglige kompetencer – det produktive, det receptive, lydlig opmærksomhed og kommunikative kompetencer, og målet er:

- At børn lærer at udtrykke deres meninger, følelser og behov.
- At børnene udvikler ordforråd og forståelse for sprogets normer.
- At børnene kan skabe kontakt og kommunikere.
- At børnene kan give udtryk for sig selv.

Hvordan understøtter vi disse mål på Sanseslottet:

Vi arbejder ud fra at opbygge en relation til barnet, da vi ved at det er i social sammenhæng sproget læres. Vi sætter ord på vores egne og børnenes følelser, tanker og handlinger, så børnene opnår en forståelse af, at der er en sammenhæng mellem ord og handlinger.

Vi italesætter ting i almindelige hverdagsituationer.

Vi bruger rim, remser og sanglege.

Igennem sang og bevægelse viser vi børnene, at der er en sammenhæng mellem rytmen i sangen, bevægelsen og sproget.

Vi bruger fagter samtidigt med sproget.

Vi er bevidste om, at vi er sproglige rollemodeller, der skal bruge sproget så nuanceret, at børnene kan lære af det.

Vi lader børnene indgå i dialogen omkring alle vores aktiviteter, fx når børnene skal sove, spisning mm.

Vi skaber rum til, at børnene kan blive hørt og set af deres kammerater, fx når vi taler og lytter i spiseaktiviteten.

Vi har ”børnenes bedste bøger”, både til vuggestuen og til børnehaven.

0-3 år

Vi bruger lyde hos de yngste for at få deres opmærksomhed og vække deres nysgerrighed for os og sproget. På den måde starter kommunikationen, og udvides ved at voksne ”læser” børnenes udtryk og styrke deres sprog ved at sætte ord på.

Vi skaber et læringsmiljø, som er med til at gøre børnene nysgerrige og er med til at udvikle deres sprog.

Vi læser forskellige slags bøger, vi bruger bøger ud fra principperne i dialogisk læsning. Ligeledes har hvert barn en lille bog med billeder fra deres hverdag, som vi bruger, som fælles tredje til at snakke ud fra.

Vi bruger babytegn.

Vi laver små grupper 3-4 børn, hvor børnene føler sig mere trygge og har mulighed for at eksperimentere med sproget, som de senere kan bruge i den store gruppe.

3-6 år

Vi tilbyder børnene en bred vifte af aktiviteter i fysiske rammer, der er indrettet til, at børnene får mulighed for at udvikle deres sprog.

Vi skaber situationer i hverdagen, hvor børnene dels bruger hinanden uden de voksnes indblanding, men også voksen initieret leg, hvor der tages udgangspunkt i børnenes nysgerrighed og interesser.

Vi støtter børnene i at have kontakt til, og at have mulighed for, at kommunikere med andre børn og voksne.

Vi skaber tid og rum for, at børnene får udtrykt deres meninger og følelser og at børnene får bearbejdet deres oplevelser, samt at børnene får mulighed for at fortælle sammenhængende forløb.

Vi læser bøger og lader børnene indgå i fortællingen gennem dialog. Vi vælger bøger, der styrker børnenes fantasi og giver dem mulighed for at udvikle både deres sprog og deres fiktionskompetence.

Krop, sanser og bevægelse:

Det er gennem musik, dans og måltidet at børn lærer og udvikler sig. Krop, hjerne og omgivelser skal ses som en adskillig helhed, for læring. (Fredens, K., 2018)

På Sanseslottet er det overordnede mål, at den pædagogiske praksis og børnemiljøet udvikler børnenes handlekompetencer i forhold til at:

- Udvikle kropslige færdigheder.
- Beherske sin egen krop, sådan at det bliver selvhjulpen.
- Opleve at kroppen kan bruges til mange formål.
- Opleve og erkende verden fysisk og sanseligt.
- Kende sin egen og andres kropslige reaktioner.
- Bevæger sig og eksperimenterer med egne styrker og begrænsninger.
- Have styrket sit selvværd, - ved at have gode oplevelser med kroppen i bevægelse.
- Kendskab til, ”hvad der er sundt at spise”.
- At udvikle glæde ved, at eksperimenterer med kroppen
- Udvikle motoriske færdigheder i leg og aktiviteter
- Opleve en ro ved at hvile i sig selv.

Hvordan understøtter vi disse mål på Sanseslottet:

Vi har øje for hvert enkelt barns kropslighed og på baggrund af den indlevelse forstår vi at møde barnet præcis dér, hvor det er.

Vi giver børnene mulighed for at arbejde med forskellige materialer/legeredskaber, som udfordrer dem kropsligt.

Vi giver børnene mulighed for at lege med ”materialer med modstand” for herigennem at udforske kroppens muligheder fx fyldte 2 liters dunke, som vuggestuebørnene kan flytte rundt på. Samt børnehavebarnet der fx flytter på dæk eller sten.

Vi danser og bevæger os til rytmer og musik.

Vi etablerer rum og skaber tilgang til materialer, både inde og ude, som tillader kropslighed på en sådan måde, at børnene selv kan få lov til at definere, hvad der passer til deres ønsker og behov fx at det er okay at ligge og tegne på gulvet eller stå op ved staffelier og male.

Vi støtter børnene gennem ord og handling, i deres egne kropslige initiativer.

Vi har indrettet omgivelserne, sådan, at de motiverer børnene til bevægelse både ude og inde.

Vi er aktive sammen med børnene, både ude og inde fx er vi voksne meget på gulvet, hvor børnene er.

Vi stimulerer børnenes sanser i hverdagen, fx ved synsindtryk, føle, smage, stå på et ben, hoppe, gå på tæer, kravle, trille snurre rundt, løbe.

Vi styrker børnenes finmotorik ved at hjælpe dem til selv, at tage tøj og sko på, lyne lynlåse, hælde vand op osv.

Vi arbejder bevidst med lav/høj arousal

0-3 år

Vi møder børnene der, hvor de er i deres udvikling, og støtter og stimulerer børnene til, at gå på opdagelse og gøre sig nogle erfaringer med at bevæge sig.

Vi bruger fællesrummet, hvor der er mulighed for at skabe mange aktiviteter med blandt andet madrasser og Bobbles, som indbyder til bevægelse og aktivitet.

Vi bruger puslesituationerne ved at blive kropsbevidst fx øve sig i kranløft, bækkenløft og snakke om kropsdele.

Vi sætter ord på den mad vi spiser, og generelt hele spisesituationen. Hvor der ligeledes er meget fokus på selvhjulpenhed fx selv smøre sin mad, hælde mælk/vand op, gå over med sin tallerken efter endt måltid og skrabe mad i en skraldeskål.

Børnene får lov til at sanse med maden fx røre ved den mad de spiser, dufte.

Sansekasser med pasta, linser mm.

Vandlege eller fodbad

Massage, voksen/barn og barn/barn

Vi bruger uderummet og naturen omkring til at få nogle kropslige og sanselige oplevelser.

3-6 år

Vi taler med børnene om den mad, vi spiser til frokost, hvad det hedder, hvor det kommer fra og hvordan det er lavet.

Selvhjulpenhed ift. at smøre sin mad, hælde vand op, gå over med sin tallerken efter endt måltid og skrabe mad i en skraldespand.

Vi leger med materialer i væksthuset, der udfordrer til bevægelse, hvor fokus er på de 3 primære sanser.

Bevægelseslege lege som udfordrer børnenes sanser og motorik

Børnene står op og maler ved staffelier så de kan bruge hele kroppen

Laver mange aktiviteter på gulvet hvor der er plads til store kropslige udfoldelser

Arbejder med finmotorikken, børnene klipper, limer, tegner, lege med kartoffelmel, etc.

Forskellige muligheder for konstruktions leg i, der udfordrer til bevægelse.

Lege og aktiviteter i uderummet, hvor der er fokus på kropslig udfoldelse, fx gynges, balance, klatre i træer.

Ture ude i naturen.

Bygge- og konstruktionsprojekter i udeværkstedet

Udendørsaktiviteter sammen med andre børn og voksne

Fodbad og massage, voksen/barn og barn/barn.

Afslapning og mindfulness

Natur, udeliv og science:

Børns ophold og leg i naturen kan være med til at stimulere deres kreativitet, fantasi og evne til at tænke innovativt. I uderummet stimuleres motorikken og alle sanser kommer i spil, (Änggard, E., 2009).

På SanseSlottet er de overordnede mål, at den pædagogiske praksis og børnemiljøet giver mulighed for, at børnene udvikler handlekompetencer i forhold til:

- opnår glæde ved at være i naturen
- opnår en forståelse af naturen på forskellige årstider
- har respekt for natur og miljø
- bruger kroppen og sanserne i både vilde og stille lege/aktiviteter
- har kendskab til madens vej fra jord til bord

Hvordan understøtter vi disse mål på

SanseSlottet:

Vi går ud i alt slags vejr og får derved forskellige sanseoplevelser, fx det er varmt, det koldt, det vådt.

Børnene får mulighed for at opleve naturen som et ekstra rum for leg, læring og fantasi og som rum for alle slags aktiviteter.

Vi leger og eksperimenterer med naturen og naturens fænomener, herunder de fire elementer; jord, ild, luft og vand.

Vi tager ud i naturen og giver børnene mulighed for at opleve naturen, som et rum, de kan udforske hele året.

Naturen tages med indenfor, fx vi plukker bær og frugter og laver marmelade og saft.

Børnene udvikler erfaring for miljø, gennem forholdet til forskellige genbrugsmaterialer, som vi bruger i vores kreative aktiviteter.

Vi bruger lokalområdet med søen, åen og lunden, hvor børnene kan lede efter små dyr, eller have hænderne i vandet og finde sten.

Vores legeplads er indrettet, så børnene har mulighed for at kravle på bakker, dufte til krydderurter eller grave i jord og sand.

0-3 år

Ture ud i naturen, hvor de skal gå på forskelligt underlag, nedfaldende grene, mos, blade eller højt græs.

Arbejde med flowoplevelser – børnenes spor, hvad er de optaget af og arbejde videre på det.

Voksen initieret leg

Gentagelser – vende tilbage til de samme aktiviteter igen og igen, da gentagelser lagres i kroppen og giver forudsigelighed og genkendelighed hos børnene.

3-6 år

Gå ud i naturen og bygge huler eller klatre i træer

Konstruere og eksperimenterer med forskellige naturmaterialer.

Finder spor efter dyr i naturen.

Børnematematik – måle/størrelse

Arbejde med flowoplevelser – børnenes spor, hvad er de optaget af at arbejde videre på det.

Voksen initieret leg

Gentagelser – vende tilbage til de samme aktiviteter igen og igen, da gentagelser lagres i kroppen og giver forudsigelighed og genkendelighed hos børnene.

Give børnene mulighed for at lære med krop og sanser.

5 science pædagogiske principper for børns læring:

Tag afsæt i et børneperspektiv og børns underen

Give plads til, at børn kan være aktive deltagere og udfolde deres eksperimenter med andre børn og voksne

Science læring opstår gennem social interaktion, og her indtager pædagogen en aktiv rolle

Hvor den professionelle pædagog aktivt anvender sin science kompetence

Børn lærer i hverdagslivet gennem spontane opståede aktiviteter, men også med plads til på forhånd planlagte aktiviteter. (Frøkjær og Broström, 2016)

Kultur, æstetik og fællesskaber:

For os handler æstetiske oplevelser og produktioner om at give barnet mulighed for at udforske, eksperimentere og artikulere noget – rum til at forsøge sig frem, udtrykke noget på måder der overskrider det talte og skrevne sprog. Vi har kun delvist ord for vores oplevelse, og det planlagte kan aldrig favne det som opstår. Æstetiske oplevelser og processer har værdi i sig selv - lige som leg. Hvad det afstedkommer, opdager vi måske først senere. Meget af det vi beskriver her, kan rammesættes, men ikke forudsiges.

SanseSlottet skal sikre de bedst mulige læringsmiljøer for alle børn; sikre at der tages individuelle hensyn og sikre fællesskaber hvor alle børn bliver set, hørt og forstået – og holdt af som dem de er. Hvordan skaber vi læringsmiljøer med de bedste betingelser for æstetiske og kulturelle oplevelser for alle børn? Rammer og materials tilgængelighed har betydning for læringsmiljøet, det er også en teoretisk og holdningsmæssig udfordring. Men den vigtigste enkeltfaktor er den voksnes åbenhed over for og medvirken i børns initiativer – den voksnes aktive bidrag som kulturskaber og kulturformidler. Det ledelsesmæssige ansvar for personalegruppens arbejde, med at etablere kulturelle mødesteder, er derfor betydeligt.

Æstetikbegrebet

Æstetiske oplevelser og processer foregår på oplevelsens betingelser. Gode oplevelser kan ikke hastes igennem, de kalder på deltagelse og engagement. Deltagerne må stille sig åbne og nysgerrige for at noget kan ske. Vi ved ikke på forhånd hvad. Æstetiske læreprocesser beror på at du tør slå følge med børn gennem processens vildveje, til et sted hverken du eller børnene kendte på forhånd – uden at foregribe eller omdirigere. At lede processen er at være rollemodel; turde vise hvad du selv kan, turde vise at du ser hvad barnet er optaget af; turde tage del i det – og turde følge de veje processen tager.

Den voksne kan tilbyde at lære fra sig af sine kundskaber og færdigheder. Læringen ligger nok så meget i det uformelle. Den lærende – her: barnet –

skal have muligheder for at gøre sig sanselige erfaringer i mødet med kulturelle og kunstneriske fænomener.

Æstetikbegrebet sætter altså en smallere dagsorden end *kultur* og en bredere dagsorden end *kunst* (Austring & Sørensen, 2006); det præciserer at oplevelse, skabelse og læreproces sker på oplevelsens betingelser, sådan som der fremgår af denne definition:

En æstetisk læreproces er en læringsmåde, hvorved man via æstetisk mediering omsætter sine indtryk af verden til æstetiske formudtryk for berigennem at kunne reflektere over og kommunikere om sig selv og verden (Austring & Sørensen, 2006: 107)

Det er et godt forsøg på noget så vanskeligt som at sætte æstetiske processer på begreb. Som du vil se, overholder vi ikke rækkefølgen så nøje, vi er heller ikke optaget af at følge en bestemt kobling mellem et indtryk og et udtryk. Måske er det fordi kulturelle mødesteder også handler om meget andet. (Jerg, 2018)

På SanseSlottet er der fokus på designprocesser. Vi ser det derfor som en vigtig opgave, at det enkelte barn får mange muligheder for at udvikle dets eget kreative udtryk. Det er vigtigt at børnene både bliver aktive skabere af ”kultur” og forbrugere af kultur.

På SanseSlottet er de overordnede mål, at den pædagogiske praksis og børnemiljøet giver mulighed for, at børnene udvikler deres handlekompetencer i forhold til:

- at give børnene kulturelle indtryk
- at børnene får kendskab til kulturelle udtryksformer. Både billedmæssige, musiske, kropslige, sanselige og sproglige
- at børnene opnår selverkendelse gennem æstetiske læreprocesser
- at børnene bliver gode til at lege selv og med hinanden
- at børnene bliver kreative og innovative
- at børnene udvikler deres egne kompetencer
- at udvikle børnenes fantasi
- at børnene får kendskab til vores kultur i Danmark, - traditioner og højtid.

Hvordan understøtter vi disse mål på SaneSlottet:

Vi giver børnene mulighed for at udtrykke sig på mange forskellige måder, som hænger sammen med vores forskellige værksteder og funktioner og de forskellige "voksen-identiteter".

Vi besøger Koldings kulturinstitutioner

Vi arbejder med æstetiske læreprocesser, som er et centralt begreb både som igangsætter og som analysemodel.

Vi bruger ikke skabeloner og færdige form-processer.

Vi inddrager børnene i processer med "arbejdstegninger" og er i dialog med børnene omkring disse.

Børnene får mulighed for at oparbejde en kultur for "værksted- og værktøjshåndtering".

Vi har fokus på "børns billedprocesser" som et centralt rum for børnenes kreativitet. Både når det gælder dokumentation og når det gælder aktiviteter.

Ved tilgængelighed af tegneredskaber, tusser, oliekridt osv., så børnene selv kan bestemme, hvornår de vil tegne og male.

Have fokus på fortælling og højtlesning for derigennem at udvikle børnenes fiktionskompetencer og fantasi.

Vi er kritiske omkring vores valg af bøger og sørger for, at de er afpasset til børnenes alder og emnerne i bøgerne er relevante i forhold til at udvikle børnenes fantasi.

Vi bruger fagbøger til at synliggøre et forløb.

Børnene arbejder med musik og musikalske udtryk.

Vi har fokus på brug af computer og medier, som understøtter de kreative processer.

De voksne inspirerer og udvikler hinanden ved at spørge, undres og fortælle.

Vi har fokus på hinandens kompetencer.

Vi bruger genbrugsmaterialer til de kreative processer.

Vi leger med "sager" og ikke med "legesager".

Vi er bevidste om, at det skal være synligt i vores hus, at vi arbejder med kreative processer, og at det er en del af vores værdier og visioner om at børn skal have mulighed for at være nysgerrige, eksperimenterende og dermed opleve en forvandling.

Vi følger børnenes spor.

Vi er meget optaget af børnene i deres kreative processer. Det betyder at vi arbejder med de tre læringsrum: foran, ved siden af og bag ved barnet.

Legen er et centralt begreb. Vi skaber rum til børnenes leg og deres egen legekultur.

Institutionen har traditioner omkring højtiderne, som børnene integreres i.

Ved hele tiden af være bevidste om hvilke læringsmiljøer vi har og tilpasser dem til de behov der er i børnegruppen.

Ved at være bevidste om hvilke kulturer vi gerne vil have på Sanseslottet og så holde fast i dem, fx at sakse altid skal være tilgængelige, etc. – en kultur der løbende er blevet udfordret gennem tiden.

0-3 år:

Tænke i aktiviteter hvor alle sanser stimuleres

Vi læser højt for børnene

Vi arbejder med musik og sang herunder sanglege med mimik og fagter

Vi leger, danser, synger sammen med børnene

Vi eksperimenterer med forskellige billedprocesser hvor hele kroppen bruges

Giver børnene oplevelser i de nære omgivelser, gåture og leg i uderummet

Mulighed for udklædning sammen med de voksne

Vi tager til biblioteket, Nicolai for Børn, Trapholt, Koldinghus

Vi bruger digitale medier sammen med børnene

Lave teater – de voksne optræder for børnene

Samling for alle vuggestuebørnene hvor de voksne synger, danser og fortæller historier til børnene

Vores køkken sørger for at børnene bliver præsenteret for forskellig madkulturer

Vuggestuebørnene bliver løbende introduceret til børnehavens mange funktioner og bliver dermed trygge ved de forskellige værksteder og kulturer.

3-6 år:

Børnene får mulighed for at eksperimentere med et bredt spekter af kulturelle udtryk

Børnene har adgang til materialer, redskaber og medier som kan give oplevelser og bidrage til børns skabende kulturelle aktiviteter

Børnene får mulighed for deltagelse i kulturelle tilbud på Nicolai for børn, biblioteket, Trapholt og Koldinghus

Vores køkken sørger for at børnene bliver præsenteret for forskellige madkulturer

Børnene bliver præsenteret for forskellig litteratur herunder også fagbøger

Børnene bliver præsenteret for forskellige musikgenre

Eksperimentere med forskellige materialer, processer og redskaber.

Møde med andre kulturer og traditioner.

Lære at respektere og værdsætte andres udtryksformer gennem kulturen.

Samling hvor hele huset er samlet om fødselsdage, mærkedage, påskefester, etc.

Oplevelser i uderummet, herunder eksperimenterende processer i vores udeværksted, udekøkken og kolonihave.

Projektgrupper:

På Sanseslottet arbejder vi med projektgrupper for, at få fokus på børns forskellige kompetencer og potentialer.

Projektgrupperne tager udgangspunkt i børnegruppen og børnegruppens behov. Børnegruppen forandrer sig hele tiden, både i forhold til hvilke børn der er i institutionen og hvor børnene er i deres udvikling.

Derfor laves der nye projektgrupper, hver gang vi starter et nyt projekt op. Projektgrupperne laves på tværs af institutionen. Det vil sige, at både vuggestuebørn og børnehavebørn kan være sammen i projektgrupperne.

Dette giver både børn og voksne mulighed for at skabe nye relationer, hvilket kan lette overgangen, for det enkelte barn, når det skal fra vuggestue til børnehave. Samarbejdet sikrer ligeledes en god sammenhæng i huset fordi alle børn og voksne får kendskab til hinanden.

Projektgruppernes udgangspunkt er temaer der optager børnene og som børn og voksne kan fordybe sig i sammen, i mindre grupper.

I projekterne er det børnenes interesser og forundring, der er styrende for den retning projekter tager. Pædagogerne skal være åbne for hvad børnene er optaget af og børnenes måder, at tænke og forstå på.

Pædagogerne udfordrer børnene med et tema ud fra børnenes perspektiv. Det er pædagogens opgave at give tid og mulighed for, at børnene kan gå i dybden og udtrykke sig om temaet på mange undersøgende og skabende måder.

Målet er at børnene opøver evnen til at forholde sig åbne og nysgerrige til omgivelserne og, at de lærer om et temas mange vinkler og detaljer på deres egne betingelser.

Projektperioderne kan have forskellige varighed alt efter hvad der sker i processen. Nogle projektperioder arbejder hele huset med et fælles tema, f.eks. ”sanserne, kroppen, ”hvem er jeg?”

Andre gange har projektgrupperne individuelle temaer som er målrettet den gruppe børn som man

arbejder med. Hvert år har vi en fast projektgruppe for de ældste børn som går ud af huset 3 dage om ugen.

Pædagogiske læringsmiljøer på Sanseslottet

På Sanseslottet er læringsmiljøerne tænkt ind på alle tidspunkter i dagligdagen. Vores pædagogik kræver en vel organiseret rolle struktur for de voksne, da vi har erfaret, at en velforberedt voksen giver overblik og ro til, at børnene kan få de optimale muligheder for at være fordybet. Hvilket også giver mulighed for at lukke op for børnenes nysgerrighed og lyst til at eksperimentere.

I de forskellige læringsrum på Sanseslottet er de voksne meget optaget af at lytte til og observere hvad det enkelte barn eller børnegruppen er fordybet i. Denne observation giver os nogle unikke muligheder for at møde børnene i deres interesser og for at vi sammen med børnene kan gå i dialog om hvordan legen eller aktiviteten kan fortsætte eller gå nye veje.

På Sanseslottet har vi bevidst valgt at have nogle læringsrum hvor der ikke altid er en voksen til stede, men hvor rummets indretning inviterer til børneinitiativret lege og aktiviteter.

På værkstederne tilpasser vi vores indretning til den gældende børnegruppe. Indretningen skal give mening for alle aldre. Med udgangspunkt i børnegruppens behov indretter vi de lege/læringsrum, som vi kan se vil udvikler børnegruppen eller det enkelte barn.

Igennem planlægning, målsætning, refleksion, evaluering og dialog arbejder vi kontinuerligt med at skabe og udvikle dynamiske læringsmiljøer hele dagen, som støtter barnets trivsel, læring, dannelse og udvikling. De voksne er med til igennem vores barnesyn og børneperspektiver at sætte rammerne for læringsmiljøet - hvor børnene er med skabere af legen.

- Vi organiserer os, så vi er nærværende i læringsmiljøet hele dagen.
- Vi inddrager børne- og voksenperspektivet.
- Vi er fleksible og innovative i vores pædagogiske praksis.
- Vi ser det individuelle barn i sammenhæng med børnefællesskabet

Beskrivelse af værkstederne i vuggestuen:

Pilfingrene & Boblerne:

Er den del af vuggestuen, som består af to værksteder og et fællesrum. Det er i vuggestuen at læringen/dannelsen starter og vi er derfor faglig bevidste om at skabe læringsmiljøer, der kan være med til at udvikle børnene, ligeledes klæde dem på til deres videre liv, og endvidere at begå sig i resten af husets værksteder.

Der er tænkt i forskellige læringsmiljøer, så der er muligheder for nysgerrighed og eksperimentering. Der er aldrig to rum der er ens. Møbler og inventar er flytbare og der er mulighed for at skabe rum i rummet, på den måde sikrer vi at pirre børnene og voksnes nysgerrighed. Borde og stole, bliver fx kørt ud til væggen efter endt måltid, da gulvet er vores foretrukne "arbejdsplads" for både voksne og børn. Fx ved at lægge forskellige størrelse papir på gulvet og sidde eller ligge og tegne eller lege med kartoffelmel. Borde kan vi bruge til små huler for at skabe rum i rummet.

På tværs af grupperne snakker vi om, hvad vi kan se, der interesserer børnene eller, hvad vi kan se, der er

behov for. Således at rummene ikke kommer til at bestå af de samme materialer, redskaber mm. Vuggestuebørns udvikling og behov ændrer sig hurtigt og det er vi nødt til at have for øje, så vi hele tiden ser på børnegruppen og deres behov. Der kan være et stort spænd fra 1 år til 3 år.

Fundamentet for læringen ligger i sansningen og vi arbejder derfor meget bevidst med de 3 primære sanser, taktil, labyrint og kinæstesi. Hvilket kan være når vi laver isterninger med farver i, fylder kasser med ris og linser og børnene kan sidde i dem, når der bliver lavet bilbaner i sandet, eller når der saves i træstubbe.

Der arbejdes med åbne døre og børnene kan når de er færdige med en aktivitet/leg, gå på opdagelse i et nyt værksted, enten ved hjælp af en voksen, et andet barn eller med sig selv.

Vuggestuens fællesrum:

Vuggestuens fællesrum, bruges som et ekstra værksted, som også har en funktion, der er anderledes fra de to andre. Det kan være et rum der indbyder til ro, fx læsehjørne, sand og en projekter der viser stranden, mens der spilles stille musik, eller motoriske redskaber alt efter børnenes behov.

I vuggestuen er der overordnet set nogle ting, som altid er tilgængelige for børnene:

- Bøger
- Papir
- Tegneredskaber som tusser, kridt vand farver mm.
- Sæbebobler
- Pap, rør, kasser
- Genbrugsmaterialer
- Motoriske redskaber såsom Bobles, skumredskaber

Derudover har vi altid fokus på sanserne, det kan være sansekasser med pasta, linser mm., kartoffelmel, sand, blade etc.

Vuggestuens badeværelse ses også som et værksted, og bruges på den måde at vi leger/eksperimenterer meget med vand, både børnenes vandhaner, men også puslebordene, som kan køres ned og dermed passer i størrelse til vuggestuebarnet.

Beskrivelse af værkstederne i børnehaven:

Værkstedet:

Der er tænkt i mange forskellige læringsmiljøer og Værkstedet er indrettet så børnene får de bedste betingelser for æstetiske processer. Der indrettes efter de behov børnegruppen bl.a. med flytbare vægge som kan opdele Værkstedet mere fleksibelt. Der tænkes rum i rummet eller rummet som den tredje pædagog, jf. Reggio Emilia-pædagogikken hvor sammenhæng mellem arkitektur og pædagogisk praksis tillægges stor betydning.

Der er tænkt i tilgængelige materialer, børnene kan få fingre i, fx

- Papir i formater og størrelser
- Andre materialer, der kan tegnes og males på, fx plastik, pap, papkasser, stof, osv.
- En mangfoldighed af ting – gerne genbrugsmaterialer, paprør, mælkekartoner, skotojsæsker, kaffefiltre, etc.
- Andre materialer, der kan pirre sanserne, vand, sand, ler, sæbe, olie, krydderier, mel, kartoffelmel, etc.

Tilgængelige redskaber, børnene kan få fingre i, fx

- Sakse, små/store pensler, linealer, hullemaskiner, hæftemaskiner....
- En stor palet af farver og tegneredskaber, fx tusser, sprittusser, farveblyanter,

blyanter, kul, pensler, oliepastel, akrylmaling i primærfarverne

- Tape, malertape, limstifter, lim, limlak, etc.

Tilgængelige voksne

På Værkstedet er der altid små eller store projekter i gang. Mange af projekterne udspringer af de interesser børnene har eller de ideer de får når de er på Værkstedet – vi følger børnenes spor. Vores gennemsigtige kasser giver børnene masse af inspiration til at gå i gang med at være nysgerrige og eksperimenterende. En af grundstenene i huset og på Værkstedet er genbrugsmaterialer. Vi får mange ting af forældre og vi henter også selv genbrugsmaterialer mange steder bl.a. på Skatkammeret (opsamlingssted af f.eks. genbrugsmaterialer i Kolding kommune). Ud over genbrug går vi også meget op i innovation og derfor forsøger vi at bruge vores materialer/ting så længe som muligt. Fx gemmer vi gamle tusser som vi lægger i vand for derigennem at kunne lave vandfarver som vi så bruger i projekter omkring farvelære.

På Værkstedet er der altid en vekselvirkning mellem aktiviteter der igangsæt af børn og voksne. Vi bevæger os i 3 forskellige læringsrum, vi går enten foran barnet, ved siden af barnet eller bagved barnet alt efter hvilke behov der lige er for det enkelte barn eller børnegruppen.

Byggepladsen:

*Hvis du åbner Byggepladsens hvide dør
Møder du givetvis en sand creator
Et barn i tænksom skaberproces
Et menneske i sit sande es*

*Der skabes måske et fabeldyr
Der både med lava, sne og cola spyr
En perlebane med sving og hop
Eller et Lego-tårn, der når loftets top*

*Her kan man turde, vide og tro
At ens egen idé er magtig go
Med skrald, klodser og fri fantasi
Skaber vi noget af stor værdi*

Man kan sige meget med poesi, så dette digt rammer meget plet i forhold til Byggepladsen. På Byggepladsen har vi, som navnet siger, fokus på at bygge. Vi har fokus konstruktionsleg i alle dens afskygninger. På at skabe ting ud af simple materialer og give dem ny form og legeværdi.

Vi har fokus på ”leg med sager” og ikke så meget legesager. Det er vigtigt for os at indretningen er fleksibel og materialer er synlige og tilgængelige. Der er mange kasser med genbrugs materialer der kan

inspirere til leg. De bliver jævnligt skiftet ud med nye materialer. Vi har også Lego klodser og træklodser i mange forskellige former og farver. Arne Trageton, hvis bog om konstruktionsleg (Trageton, 2004), som vi meget er inspireret af, har en liste i bogen om materialer og legesager, hvor han lister dem fra struktureret til ustruktureret, fra forudbestemt leg til innovativ leg.

Når vi skaffer nye ”materialer” til at lege med, hvad enten det er indkøb af nye klodser eller det er genbrugsmaterialer, vi får fra forskellige kilder, ser vi altid på dem i forhold til Tragetons tænkning. Giver materialerne børnene mulighed for selv at sætte deres egen fantasi og kreativitet i spil i legen.

Alle disse lege kræver tit plads på gulvet. Derfor er der ikke en fast opstilling, men vi søger at give plads til den leg der lige nu optager børnene.

Ofte er det ”leg med sager”, der fylder hele Byggepladsen i flere dage. Det er typisk når der er adgang til genbrugs materiale, hvor vi har mange af den samme slags.

Fx fik vi over 2000 papkopper med et forkert firmalogo på. Der sker noget helt magisk med børns fantasi, når der er adgang til mange styk af nogle helt simple sager. I de dage der fulgte, var hele rummet fyldt med borge, bjerge, tårne og hvad som helst. Kun bestående af kopper der blev stablet på den helt rigtige måde. Kopperne kunne hurtigt samles igen og legen kunne starte forfra næste dag.

En kasse med garnrester fra bedstemor, kan hurtig blive til en spindelvævsleg, som fylder hele Byggepladsen. En leg som involverer rigtig mange børn.

En af fordelene med de værkstedsopdelte grupperum på SanseSlottet er netop at kunne gå i dybden med læreprocesser, der kan udfolde sig i rummet. Når konstruktionslegen får lov til at brede sig, sætter den gang i nogle vigtige processer og erkendelser, som kun kan udfoldes netop i den leg. Legen omsætter fantasien til 3 dimensioner. Til fysisk form. Til rum at lege i. Til landskaber, hvor legen kan foregå i. Det landskab kan fylde et helt rum, men det kan også være et lille bitte fængsel bygget af Lego, der er så stærk at det kan holde de farligste tyve inde. Lige indtil vi leder at de alle sammen slipper ud.

Krible-Krablerne:

Når du træder ind på Krible-Krablerne kan du se, at det er et værksted der har fokus på natur, udeliv og science. Der er flere udstoppede dyr, pels og fjer, som en del af de sanselige elementer.

I indretningen er der tænkt i, at møblerne er lavet ud af naturmateriale og genbrug.

Værkstedet er delt op med rum i rummet, der er bl.a. tænkt i principperne fra Reggio Emilia om at bruge rummet som den tredje pædagog.

I læringsrummet er der tænkt i, at flere af møblerne er på hjul så der nemt kan ændre rummets indretning og funktion.

Det at flytte rundt giver muligheder for nye lege.

Vi bruger bevidst lyskilder med lamper i forskellige niveauer for at give bedre mulighed for fordybelse.

Der er tænkt i tilgængelighed af naturmaterialer. Børnene kan sanse, udforske og danne sine egne erfaringer når de arbejder med forskellige materiale.

De skal få oplevelser med de fire elementer-jord, vand, ild og luft

På hylderne står der forstørrelsesglas og målebæger mm. tilgængelige for børnene og voksne så de kan eksperimentere sammen. Krible-Krablerne har deres eget køleskab med fryser, så de har mulighed for at arbejde med begreberne, kulde/varme, frossen/optøet

Krible-Krablerne inviterer til, at man kan tage naturen indenfor og gå på opdagelse i de mange muligheder naturmaterialer indeholder. Børnene skal have mulighed for at eksperimentere med naturmaterialer.

Der er tænkt i tilgængelige materialer, børnene kan få fingre i, fx

- Kogler, sten, muslingskaller, træstykker, pinde
- Papir i formater og størrelser
- Forstørrelsesglas
- En mangfoldighed af ting – gerne genbrugsmaterialer, paprør, mælkekartoner, skotøjsæsker, kaffefiltre, etc.
- Andre materialer, der kan pirre sanserne, vand, sand, ler, sæbe, olie, krydderier, mel, kartoffelmel, etc.

Tilgængelige redskaber, børnene kan få fingre i, fx

- Sakse, ståltråd,
- En palet af farver og tegneredskaber, fx tusser, sprittusser, kul, pensler, akrylmaling i primærfarverne
- Tape, malertape, limstifter, lim, etc.

Hos Krible-Krablerne kigges der meget på små kryb og andre insekter og dyr. I perioder er der levende dyr på gruppen, det kan være alt fra bænkebidder til kyllinger. Børnene er med i processen fra æg til kylling og til endelig slagtning og spisning af hønsene. I de processer lærer børnene respekt for levende væsner. De får sanselige oplevelser gennem edderkoppen der kravler på armen, fornemmelsen for æggets overflade, kyllingens duft mm. få oplevelser med de fire elementer - jord, vand, ild og luft

Et science laboratorium er en del af rummet, hvor børn og voksne kan eksperimentere og lave forsøg med

Fx:

- Vulkanudbrud med bagepulver
- Fra vand til is
- Hvad sker der når forskelligt materiale fryser ned
- Geleens mystik
- Hvilke farver er koldt/varmt vand

Som i resten af huset følges børnenes spor, undring og nysgerrighed.

De voksne går foran, ved siden af og bagved i forhold til hvad børnene har brug for.

Som en naturlig del af Krible-Krablerne tænkes uderummet ofte ind i aktiviteterne fx, fra jord til bord, der bliver plantet i kolonihaven, der bliver høstet ærter, etc.

SanseSlottet har et bålsted som alle grupper kan bruge. Krible-Krablerne er ofte gruppen der går foran og er igangsættende mht. bål mad, etc.

Ofte inddrages forældrene når der skal skaffes større mængder af fx kastanjer, friske fisk, fuglereeder, større sten eller dele af dyr fx knogler.

Spil-lopperne:

Spil-Lopperne har fokus på musik, sang, rytme, bevægelse. Derudover har børnene rig mulighed for rollelege/optræden både ved udklædning, dukkekrog og leg på scenen.

Ofte inddrages alle funktioner i rummet, i børnenes leg samtidigt.

De går fra udklædt som superhelt over og spiser frokost i dukkekrogen, for derefter at optræde på scenen, med et børneorkester der spiller til. På den måde smelter de forskellige læringsmiljøer sammen

På væggene, i børnehøjde, hænger illustrationer/tegninger af forskellige børnesange, der skal fungere som inspiration for børnene.

Hos Spil-Lopperne bliver der komponeret og skrevet sange. Vi har vores egen Sanseslot-sang med fagter til.

Spil-lopperne har prioriteret gulvplads i indretning af værkstedet, så der er rigeligt plads til kropslig udfoldelse.

I indretningen er der tænkt i børnehøjde, hvor instrumenter, udklædning og andet materiale er tilgængelige for børnene – herigennem får børnene inspiration, deres nysgerrighed pirres, de har mulighed for at eksperimentere og forvandlinger sker.

Der er tænkt i tilgængelige materialer, børnene kan få fingre i, fx

- Rasleæg, som børnene har været med til at lave
- Xylofon
- Slaginstrumenter
- Stompinstrumenter
- Sangbøger
- Alle former for udklædning

Den improvisatoriske tilgang er en naturlig del af Spil-Lopperne. Improvisations tænkningen stammer fra blandt andet musikkens og teaterets verden.

Vi iagttager hvad de er optaget af, og følger deres spor. Der er en vekselvirkning mellem børneinitieret leg og voksenstyrede aktiviteter.

Den voksne iagttager børnenes slag på en gryde, spontane sang, eller en dans på scenen. Guitaren/klaveret tages frem og sammen finder børn og voksenrytmen.

Fastholder en rytme, digter en sang eller laver en lille koreografi med simple dansetrin.

Musikken bruges også til at skabe stemning fx kan musikken få børnegruppen til at komme ned/op i arousal. Sætte fokus på mindfulness og afslapning. Bringe sanser i spil. Vi lytter til musikken, føler

rytmen i kroppen og mærker hinandens hænder når vi holder i hånden ved fx dans.

I Spil-Lopperne bruges også div medier sammen med børnene. På iPad finder børn og voksne sammen musik fx MGP, Børneudsendelser, børnesange eller andre genre af musik

På et tidspunkt var flere af børnene meget optaget af Michael Jackson. Vi fulgte deres spor. Sammen lavede vi kostumer, koreografi og det hele blev til en forestilling for hele huset og børnenes forældre.

Projektet fortsatte i flere måneder og de ældre børn inspirerede de yngre børn.

På den måde bliver børnene præsenteret for mange forskellige kulturelle indtryk i form af meget forskellig musik. De voksne går foran med nye sange og fagter og børnene lærer nyt ved mange gentagelser. Det musiske element fra Spil-lopperne spreder sig rundt huset og musikken spiller en vigtig rolle for alle børn og voksne på SanseSlottet

Fællesrummet:

SanseSlottets fællesrum strækker sig fra vuggestuen i den ene ende af huset til børnekøkkenet i den anden ende af huset.

Der er tænkt mange læringsmiljøer ind, alle børnenes garderober er samlet i den ene ende og derfor bliver der brugt meget tid der, hvor børn og voksne i fællesskab finder ud af hvordan vejret er udenfor og i fællesskab hjælper hinanden med at komme i tøjet og komme afsted på tur, etc.

I børnehavens fællesrum er der altid voksne til stede, det er huset hjerte hvor alle funktioner er koblet på. I fællesrummet kan alle børn og voksne via en tavle få et overblik over hvilke værksteder der er åbne og hvilke personaler der er mødt ind.

I forbindelse med fællesrummet har vi et stort rum som vi kalder ”væksthuset” – i dette rum er det muligt at koble udelivet med inde livet. Væksthuset er uopvarmet og er tænkt som et rum hvor man bl.a. kan tage elementer fra uderummet ind og lege og eksperimentere med. I perioder har rummet været fyldt med blade, halmballer, gamle juletræer, som har givet anledning til en anderledes og lærerig sanseoplevelse.

Derudover bliver Væksthuset også tænkt som et rum hvor der rig mulighed for at få stimuleret krop, sanser og bevægelser da rummet nogle gange bliver fyldt med gynger, store kasser og andre motoriske udfoldelsesmuligheder.

I fællesrummet gøres der brug af forskellige afskærmnings muligheder så der kan laves forskellige fordybelses zoner hvor børnene kan lege uforstyrret. Der er tænkt i en meget fleksibel indretning, fordi fællesrummet bare på en enkelt dag skal kunne rumme mange forskellige læringsrum/funktioner. Vi er i fællesrummet når SanseSlottet åbner, når vi har samling, når vi spiser frokost, når vi leger og fordyber os, når vi spiser eftermiddagsmad, når SanseSlottet lukker. Alle disse forandringer kræver stor fleksibilitet for både børn og voksne, som dagligt må omstille sig mange gange.

Fællesrummet bliver også brugt når vi alle samles til store samlinger for alle SanseSlottes børn og voksne.

Fællesrummet bliver også i stor stil brugt til udstillingsrum for forskellige projekter. Vi gør meget ud af præsentere det børnene laver. Det kan være store udstillinger af selvportrætter, børnetegninger, malerier, uroer der hænger ned fra loftet, etc. Derudover bruger vi fællesrummet til at vise forskellige små videoer af hvad børnene er optaget af og hvilke projekter vi har gang i. I det hele taget er fællesrummet et multifunktionelt rum med rigtig mange muligheder og hvor det kun er fantasien der sætter grænser for hvad det kan bruges til.

Uderummet:

SanseSlottets uderum er husets største læringsrum og læringsmiljøerne er meget forskellige og karakteriseret ved, at der er tænkt i mangeartede sanseoplevelser. Uderummet er tænkt ind på lige fod med de andre værksteder i huset og vi tænker meget på at flytte redskaber og materialer med udenfor. Fra alle værksteder indenfor er der direkte adgang til uderummet. I sommerhalvåret smelter inde og uderummet sammen – alle døre er åbne, hvilket giver børn og voksne nogle unikke muligheder for at have mange forskellige læringsmiljøer i spil.

I uderummet er tænkt i åbne læringsrum som eksempelvis vores store græsplæne med mulighed for boldspil eller afbrænding af sankthansbål og mange bakker som børnene kan løbe op og ned af. Der er

også tænkt i mere afgrænsede læringsrum med indretning af små haver med spiselige planter, rum med gynger, bålhytte, udekøkken og rum hvor de yngste vuggestuebørn kan være mere skærmet og hvor der er plads til fordybelse.

Uderummet giver plads til sansning, bevægelse, fantasi og kreativitet og er et godt udgangspunkt for fordybelse, vilde lege, eventyrlige og farlige lege. Lege, som stimulerer børns kreativitet, fx med naturmaterialer eller store isblokke og som giver plads til nysgerrighed, eksperimentering og forvandling.

I uderummet handler det blandt andet om at give børn legemuligheder og oplevelser i og med naturen, så de får mulighed for at lære sig selv og naturen at kende. Naturen giver et særligt rum for at styrke aktiv lytning og nysgerrighed, ligesom naturens rum kan udvide børnenes deltagelsesmuligheder i fællesskabet på tværs af alder, grupper og funktioner. Vi bruger uderummet på alle tider af dagen og på alle tidspunkter af året og uderummet er hvert år ramme om store begivenheder som den årlige sommer- og julefest for børn, forældre og bedsteforældre.

Udeværkstedet:

Udeværkstedet er grundlæggende et træværksted, hvor børnene får lov til at afprøve alle de gängse værktøjer. Der er adgang til hamre og save i børnehøjde. Men ligesom i værkstederne er der også på udeværkstedet kasser med forskellige klodser, stumper, små og store stykker træ og andre sager. Også her giver det anledning til fantasifuld leg. Som i hele huset er der fokus på processerne.

Det skaber stor begejstring at se øjnene på et vuggestuebarn, der for første gang har savet en pind over. Der er mange ting der skal lykkedes på en gang. Kroppen skal lære at bruge værktøjet, det er ikke noget du kan forklare til barnet med ord. Materialet giver modstand og barnet skal have motorisk fokus længe nok til at processen lykkedes. Barnet skal gå ”vejen selv”. Det kan godt være at der skal en lille hjælpende hånd til i begyndelsen, men glæden er størst, hvis man selv har klaret det.

Lærings syn:

Børn lærer ved at udforske deres omverden med krop og sanser. Børn lærer også ved at eksperimentere og være nysgerrige, få erkendelser, gøre opdagelser og finde på kreative og innovative løsninger. Børn lærer gennem dialog og ved at være sammen med andre børn og voksne på Sanseslottet.

Passende udfordringer og engagerede voksne har stor betydning for at lære og udvikle sig – både som individ og som en del af fællesskabet. Børn har brug for voksne, der sætter retning, guider og som er nærværende, men børn har også brug for plads til at gøre deres egne erfaringer.

Læring sker i mange aspekter og spiller sammen og danner en bred forståelse af begrebet læring. Børn lærer gennem aktiviteter, relationer og leg. Børns følelsesmæssige, sociale, kropslige og kognitive udvikling og forståelse skal fremmes gennem gode læringsmiljøer.

Børn på Sanseslottet lærer meget hver eneste dag. Nogle rutiner er kendte, børnene ved at vi spiser formiddagsmad/frokost/eftermiddagsmad hver dag og de oplever at vi i den forbindelse har skabt nogle forskellige læringsmiljøer, hvor de lærer hvordan de skal agere og være sammen om at spise. I den sammenhæng er de voksne meget nærværende og arbejder på at støtte det enkelte barn eller børnegruppe i, at opleve sig selv kompetent i forhold til at mestre det læringspotentiale, som de står overfor.

Andre tiltag igennem dagen er ikke kendte af børnene fordi vi ikke altid ved hvad der kommer til at ske. Vores pædagogiske tilgang er kendetegnet ved, at vi ”følger børnene spor” – altså vi lader os inspirere af det børnene er optaget af lige netop på den pågældende dag eller på den pågældende periode. Det betyder, at vi skal være meget opmærksomme på, at børnene er med i processen og får lov til at eksperimentere og være nysgerrige for derigennem at opleve en forandring som kan oversættes til læring.

Læring sker også gennem gentagelser – især oplever vi at vuggestuebørnene har brug for mange gentagelser. Når børnene f.eks. fordyber sig i leg med kartoffelmel, er det en meget sanselig oplevelse som giver børnene mange forskellige stimuli. Derfor er det en aktivitet vi gentager mange gange så børnene

kan få det optimale læringsudbytte ud af det. De skal have lov til at mærke at de bliver våde, at kartoffelmel og vand løber ned af bordet, hen ad gulvet. De have fornemmelsen hvordan det føles når det kommer ind i munden, etc.

Vi arbejder med læring fra barnet starter i vuggestuen til vi siger farvel til barnet efter endt børnehavetid. I løbet af dagen er der læring: ved modtagelsen af barnet, under bleskiftet, under frokosten, i legen og gennem spontane og planlagte pædagogiske forløb. Børns læring er derfor ikke afgrænset til for eksempel to timers planlagte pædagogiske aktiviteter om formiddagen men strækker ud over hele dagen.

Leg, planlagte vokseninitierede aktiviteter, spontane aktiviteter, børneinitierede aktiviteter samt daglige rutiner skal give børnene mulighed for **trivsel, læring, udvikling og dannelse**

Improvisation:

Ved at indgå improviserende i et åbent øjeblik med barnet bliver situationen til et mødested for barnet og pædagogen – frem for at være styret af pædagogens forhåndsbestemte mål eller formål. Pædagogen må være modig og turde lade situationen udvikle sig i dialog med barnet. Det er pædagogens ansvar at træde ind i barnets rum eller være den, der rammesætter et åbent rum, som hun inviterer barnet ind i. I sådanne rum kan voksen og barn sammen udforske oplevelsen.

Vi er inspireret af R. Keith Sawyers tre grundregler for improvisation (Nielsen & Jerg, 2014):

1. Sig ja – og ...
2. Tænk ikke noget ud
3. Lyt til de andre.

Vi følger også Myrstad og Sverdrups tre nøglehandlinger med afsæt i Keith Johnstone

- At give et tilbud
- At acceptere et tilbud
- At uddybe og udvide et tilbud
- Ikke at blokere for andres tilbud (Nielsen & Jerg, 2014).

Den største udfordring er den voksnes rolle: Skal jeg virkelig bare stå her? Skal jeg træde et skridt tilbage og lade børnene tage styringen? Hvad, hvis jeg mister overblikket, eller det tager en drejning, jeg ikke havde forventet?

At arbejde med improvisation er udfordrende og kræver refleksion. Vi spørger tit os selv: ”Hvad er det værste, der kan ske, hvis jeg siger JA og går ind i processen sammen med børnene?” Hvis man stopper op et øjeblik og tænker efter, inden man afviser børnenes idéer, eller afbryder deres initiativer, finder man ret ofte ud af, at det ikke er så farligt at gå med på børnenes idéer. Legene eller aktiviteterne udvikler sig på nye og uforudsete måder, og det åbner for nye samspil mellem den voksne og barnet.

Dannelse og børneperspektiv:

Dannelse er mange ting – men en afgørende ingrediens er at øve børnenes evne til at tænke – og herunder at kunne tænke sig ind i andres verden og kunne se en sag fra mange sider. Dannelse er en proces, som er med til at forme personligheden. Det er ikke en proces, som foregår i barnet alene, det er en social proces. (Knudsen, 2019)

På Sanseslottet er dannelsesbegrebet tænkt ind i mange processer, små som store. Den anerkendende tilgang til konfliktløsning, er et udtryk for, at vi arbejder med det enkelte barns perspektiv, samtidig med, at vi over os i kompromisser. Vi over os på at lytte til de andre sammen med barnet, og hjælper børnene med at anerkende, at andre også har en mening. Dannelse handler om at lære at stille spørgsmål, at være kritiske og at være opmærksom og tålmodig.

Vi skal hjælpe børnene med at undre sig, når vi spørger barnet ”hvad er en god ven”? ”hvad kan du godt lide at spise”? Så hjælper vi barnet til at tage stilling og tænke kritisk eller blive dannede.

Dannelse kan opfattes som en proces som gør, at vi mennesker lærer at tage ansvar for vores eget og andres liv på en hensigtsmæssig måde. Dannelse handler om at forholde sig til sig selv og til meningen med tilværelsen. Dannelse handler om at være i kontakt med sig selv og med andre og det er meget

vigtig for at dannelse kan finde sted.

Børns dannelse handler først og fremmest om:

At lære at tænke sig om

At lære, at det er OK at bruge tid på overvejelse

At det hurtige svar ikke altid er det bedste svar

At en sag har mange sider

At nogle gange er noget mere rigtigt end andet

afhængigt af situationen og de mennesker, som er involveret (Knudsen, 2019)

På en helt almindelig dag på Sanseslottet er der mange dannelsesmæssige elementer:

Der er ventetid, når man skal vente på tur ved frokostbordet, vente på hjælp i garderoben eller vente på tur i udeværkstedet.

Når børn oplever afslag fra andre børn i lege, eller når der ikke lige er plads ved tegnebordet eller en af vennerne ikke vil lege.

Afbrydelser, når legen ikke bliver ”færdig”, fordi vi skal spise eller fordi mor og far kommer og henter en hjem fra institutionen.

Ventetid er tænketid, som igen er dannelsesetid. Vi skal øve os i at spørge i stedet for altid at svare.

Hvad kan vi gøre for at fremme børns dannelse:

- Inddrage børnenes meninger og ideer undervejs
- lægge værdi i processen frem for produktet
- Skabe optimale forudsætninger for at barnet motiveres
- Skabe optimale forudsætninger for at barnet kan gøre sig egne erfaringer
- At vi ser barnet som kompetent, selvstændigt tænkende, følede og handlende menneske
- At vi tilstræber at møde barnet ligeværdigt og anerkendende. (Knudsen, 2019)

Børne- og voksenperspektivet:

Hvad er det der påvirker børns udvikling? Hvad er det der gør, at børn bliver som de bliver? Hvor er barnet henne lige nu og hvor og hvordan kan den voksne sætte ind og støtte barnet i dets udvikling?

På Sanseslottet arbejder vi ud fra et børneperspektiv og et voksenperspektiv, hvilket vil sige at de voksne skal møde barnet med anerkendelse og respekt samt

med en opfattelse af, at barnet er den egentlige specialist i, hvordan det er at være barn.

Arbejdet med børnenes konkrete kompetenceudvikling i et børneperspektiv forudsætter imidlertid også et veldefineret, fagpædagogisk voksenperspektiv, som vil og kan lære af børnenes forståelser af sig selv og verden.

Dette indebærer, at det pædagogiske personale skal være bevidste om de værdier, mål og intentioner, det møder barnet med – og med en forståelse af, at såvel barnet som den voksne kan handle kompetent på denne viden. Det ene perspektiv skal ikke dominere det andet, men etablere et dynamisk, komplementært forhold.

Med andre ord skal der etableres et fællesskab, der rummer væsentlige trivsels- og udviklingsinteresser for barnet set både fra barnets og den voksnes ståsted og ansvar. Dette fordrer, at der anvendes værdier og pædagogiske metoder, der rummer og sammenfletter begge perspektiver. Børneperspektivet og voksenperspektivet har brug for hinanden

De voksne har brug for børneperspektivet for at

- Forstå børnefællesskabets dynamik.
- Det kan være afgørende for, at voksne ”rammer rigtigt” med deres interventioner.
- Det kræver vilje og opmærksomhed – pædagogisk faglighed – at lade børneperspektivet bevæge sig ind mellem antagelser og handlinger.
- De voksnes forståelse af barnet er afgørende for dets deltagelsesmuligheder.
- De voksnes forståelse af fællesskabet og deres rolle i forhold til fællesskabet er afgørende.
- De voksne udformer vilkårene for børnenes fællesskaber – tid, rum, miljø.

Men børneperspektivet kræver samtidig at vi er nysgerrige, lyttende, kreative og fortolkende. Ifølge Jan Kampmann er børneperspektiv ”*de voksnes forsøg på at forstå og sætte sig ind i de tanker og opfattelser barnet har af sit eget liv*”.

Børneperspektivet er ikke lig børnenes perspektiv - det er den voksne, der gennem refleksion skal forsøge at fremstille noget, vedkommende ikke selv er en del af, mens barnet er en del af det og midt i det, uden at det (nødvendigvis) reflekteres af barnet.

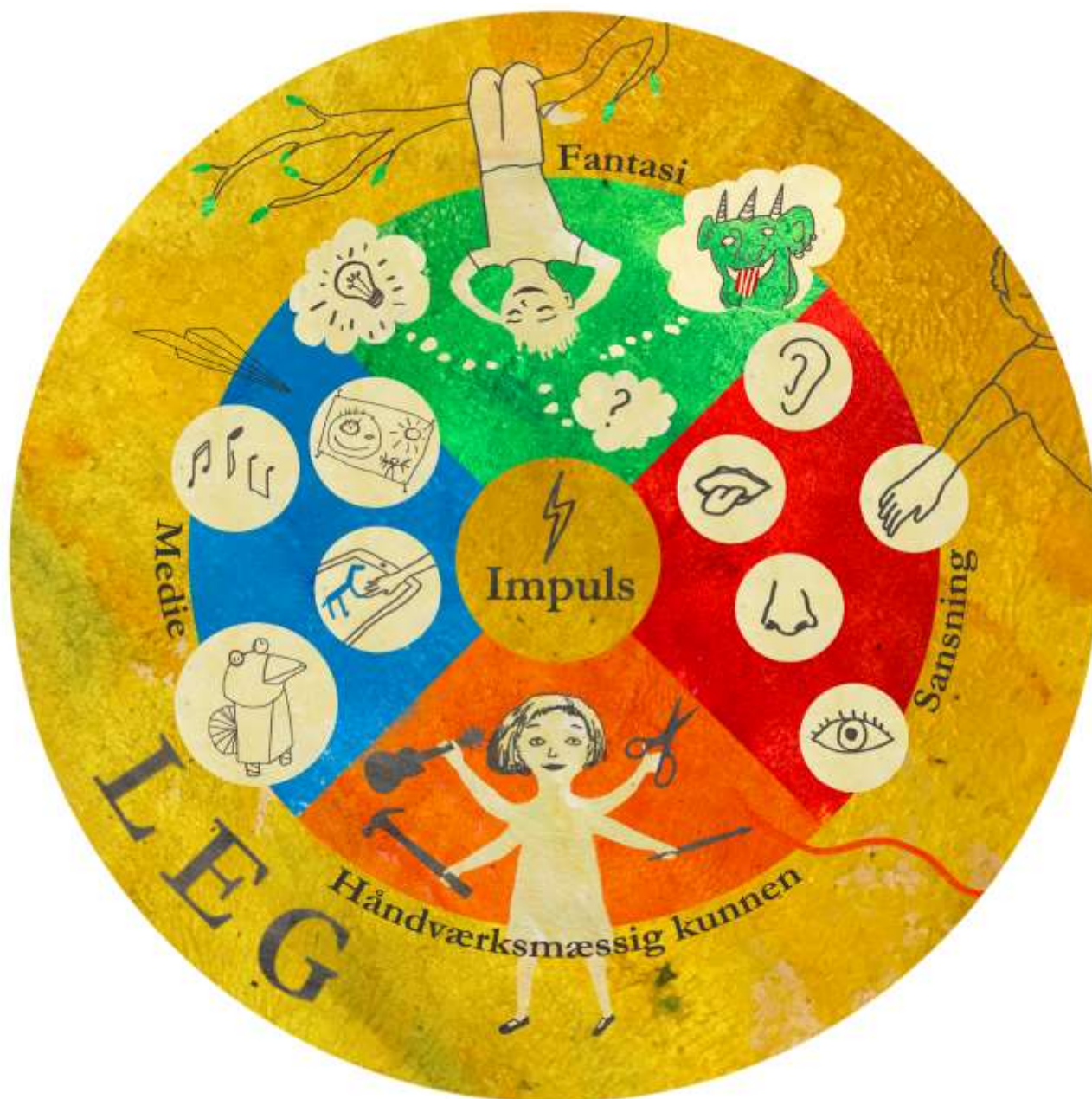
Ligeledes mener Kampmann, at det at den voksne foretager en fortolkning, kan betyde, at børneperspektivet er belagt med en vis usikkerhed med hensyn til, hvor præcist den voksne rammer.

Ifølge Bent Madsen; kræver det begge perspektiver, for at opnå omsorg, med det mener han, at de voksne igen skal se tilbage på arbejdet med fortolkning. Børneperspektivet kan ikke bare indsamles og så er det der. ”*Børnene kan ikke fortælle os, hvad vi skal gøre*”. De voksne har brug for deres faglige viden og erfaringer i bearbejdningen.

Dion Sommer mener at en forståelse af børn skal bygge på to aspekter, nemlig børns eget perspektiv og et børneperspektiv. Sommer mener, at børneperspektivet er den voksnes mere teoretiske opfattelse af børn, der er rammen for en fortolkning af det, barnet oplyser og fortæller. At få fat i børns egne udsagn om, hvad de mener og oplever, er en forudsætning for overhovedet at nærme sig en børneverden.

Endvidere skal børneperspektivet forstås som en barndom, hvor legen bliver værdsat og forstået, som noget værdifuldt i sig selv.

Designpædagogik og æstetiske læreprocesser:

Vi bliver tit spurgt om hvad det mere konkret betyder at vi er et "designbørnehus". Bidrager vi til udviklingen af produkter i industrien? Ja, det gør vi også når vi samarbejder med f.eks. Designskolen i Kolding. Det er altid spændende at være med i forskellige faser af produktudvikling, og på alle mulige måder understøtter vi børns opfattelse af deres omverden. Men er det fordi i "designer" børnene mere end andre institutioner? Nej, på det område er vi også en almindelig institution. Blicher børnene oplært i den ene eller den anden forkromede

designforløb? Nej, det gør de ikke. Det er ikke sådan vi tænker. Vi har som personale været gennem mange forskellige kurser om design forløb. Vi bruger jævnligt på pædagogiske møder og i udviklingen af nye pædagogiske aktiviteter, forskellige former for brainstorm modeller og refleksions metoder. Det er netop et voksent perspektiv. Designpædagogik, innovation og designprocesser er et voksenperspektiv.

Vores fokus i forhold til børnene er sansning, kreativitet, nysgerrighed. Det er vores børneperspektiv. Med en samlet betegnelse kan man sige børneperspektivet er de æstetiske læreprocesser. Det er det vi vil beskrive herunder.

Om æstetik?

Ordet æstetik stammer fra græsk og betyder ” det sanselige” eller ”det som vi opfatter med vores sanser”. I SanseSlottet ser vi æstetiske læreprocesser, som et fundamentalt grundlag for, at barnet kan udvikle sig og lære. Gennem æstetiske læreprocesser kan barnet få tilfredsstillet sine behov, bearbejde og udtrykke følelser og holdninger, lære at forstå sig selv og andre, tilegne sig, påvirke, forstå og opleve sin kultur og omverden. Vi tror derved på æstetikens dannelsesmæssige, udviklingsmæssige, læringsmæssige og kulturelle værdi.

Hvad er en æstetisk læreproces?

Den æstetiske læreproces indeholder en særlig form for erkendelse, hvor følelse og fornuft, krop og intellekt, udgør de indbyrdes forbundne dele. Den æstetiske læreproces igangsættes ved en sansepåvirkning. Det vil sige at barnet modtager indtryk i form af dufte, smag, berøring, billeder, lyd m.m., eller skaber nogle udtryk fx. Et måltid, en tegning, m.m. For at ind/udtrykkene skal have en virkning, må de bearbejdes individuelt. Bearbejdningen eller perceptionen skaber en særlig oplevelse.

Hvordan går vi voksne ind i processen? Æstetiske læreprocesser er en kvalitativ udvikling mellem mennesker og omverden. Derfor støtter vi barnet i oplevelsen ved at være ligeværdige og aktiv med-undrende og samtalepartnere. Vi ser det som vores opgave at tilrettelægge, planlægge, inspirere og udvælge for/med børnene. Udelades dette, fratager vi barnet muligheden for at få oplevelser, modtage indtryk og skabe udtryk, som det ikke havde kunnet få adgang til ved egen hjælp. Vores faglige mål for de æstetiske processer er:

- at være åbne, nysgerrige, eksperimenterende og kreative
- at være iagttagende, kunne indleve os og kunne formidle
- at kunne lytte aktivt og kunne undre os
- at kunne bruge forskellige medier og virkemidler

Ting som er vigtige og som vi skal være opmærksomme på når vi sætter æstetiske

læreprocesser i gang. Og skal være opmærksomme på, hvad den voksnes rolle er i den sammenhæng.

- Produkthukommelse og proceshukommelse.
- Uforstyrreligheden
- Forskellige voksne, dyrke forskelligheden
- Mod
- Legen som motor
- Mestringsevnen og mestringsbegejstringen.
- Materialer med modstand

Hæmmer og fremmer.

I en travl hverdag, som en daginstitution også er, kan man ikke altid leve op til det vi har aftalt, skal være den perfekte ramme om den pædagogiske aktivitet. Men derfor kan man godt stræbe efter ”det perfekte”. Et af de værktøjer, man kan tage i brug i denne stræben, er at tænke på hvad der ”hæmmer” og hvad ”fremmer”. Vi har sammen i personalegruppen lavet brainstorm på dette. Både i de konkrete situationer og på det generelle plan. Så derfor har vi nogle lister som dette er et uddrag af. Det er både huske lister der ligger på rygraden, men det er også noget vi siger til hinanden i hverdagen. Vi har jævnligt en dialog om de konkrete aktiviteter. Hvad der hæmmer og hvad der fremmer.

Æstetiske læreprocesser fremmes på følgende måde:

- Ved kreative aktiviteter hvor alle sanser påvirkes
- Ved at indretningen fremmer børns lyst til at eksperimentere og fordybe sig
- Ved at børnene får lov til at undersøge og eksperimentere ude og inde.
- Ved at processerne sker sammen med andre børn/voksne
- .....plus en masse flere vigtige punkter

Hvad kan hæmme æstetiske læreprocesser?

- Hvis personalet ikke har et fælles syn på læreprocesserne.
- Hvis der er for meget fokus på dokumentation

- Hvis de voksne ikke har blik for de processer, børnene selv igangsætter via deres nysgerrighed og eksperimentering.
- Unødvendige afbrydelser
- .....plus en masse flere vigtige punkter

Det er altid vigtigt med meget grundige overvejelser over de konkrete rammer de kreative processer udfolder sig i. Blandt andet hele tiden udfordre, undre, undersøge, bruge og have dialog om materialer, medier og værktøjer sammen med børnene. Men først og fremmest handler det i alt kreativ virksomhed og udfoldelse, at skærpe sanserne. Malcolm Ross har udviklet en model, som netop beskriver medierne (tegning, maleri, collage osv.), den håndværksmæssige kunnen (brugen af blyanter, pensler, limpistol osv.), evnen og udviklingen af fantasien, og især sanserne er vigtige for ham som den sidste del af ”lagkagen”. I et afsnit om ”uddannelse” af sanserne skriver han: ”Vi er nødt til at være sanseligt levende, hvis vi for det første skal være fuldt lydhøre over for vores møde med vores omgivelser, for det andet, hvis vi skal finde æstetisk og følelsesmæssig betydning i omgivelserne, for det tredje, hvis vi skal udnytte fuldt ud repræsentationsmediets ekspressive potentiale, og for det fjerde, hvis vi skal vejlede den ekspressive impuls på vej til forståelse i sanselig form. Det følger derfor, at hverken vi eller vores elever bør vige sig væk fra sanselig oplevelse, faktisk tværtimod: vi må konstant skærpe og forfine vores sanselige opmærksomhed, hvis vi skal bevare og udvikle vores medfødte udtryksevne.”

Denne skærpelse af sanserne kan man allerede starte med i vuggestuen. Det hele starter med en impuls og hele processen omkranses af legen. Modellen bliver brugt i meget dansk litteratur til beskrivelse af æstetiske læreprocesser. Modellen beskriver og giver et illustrativt billede af, det der er på spil når det gælder arbejdet med de æstetiske læreprocesser. Vores gode kollega Ditte, som slår sine folder på Værkstedet, har lavet denne illustrerede udgave af modellen. Den bringer farver, billeder og fantasi ind i vores forståelse i arbejdet med sanserne og de æstetiske læreprocesser.

Når alt dette er sagt om voksenperspektivet og børneperspektivet. At børnene ikke kan puttes ind i

designmodeller, kreative brainstorm måder og metoder. Så ser vi at ”designprocesser” alligevel kan ses hos børn. Det dukker op i revner og sprækker. Børnene sætter ikke selv de ord på deres processer, men hvis man kigger efter det, kan man se det. F.eks. hvis de skal have et problem i legen. Eller at det bliver en leg i sig selv.

På det sproglige område kan vi også se at det dukker op. Når børnene bruger sætningen: ”... nu vil jeg gerne i gang med et projekt”, er det fordi det ord er blevet en del af vores værkstedskultur, og at vi har den konstante dialog med børnene om deres ”projekter”. Der var engang nogle drenge der var i gang med et større byggeprojekt. De var gået lidt i stå. Deres fantasi omkring legen var stor. Men de kunne ikke helt blive enige om det næste skridt. Så udbød en af drengene: ”.. skal vi ikke lave en arbejdstegning”. Det gjorde de så og legen flød hastigt videre.

Billedprocesser:

Vi tegner til vi segner. Vi bruger ikke skabeloner. Der er altid gang i tegneaktiviteterne et eller andet sted på SanseSlottet. Ikke kun på "Værkstedet", men der er der børnene søger hen hvis lysten kommer over dem.

Der ved de at der er adgang til materialer, staffelier, pensler og vigtigst af alt, er der altid nogle kammerater man kan tegne sammen med.

I dette afsnit om børnenes billedprocesser vil vi have fokus på børnenes udtryk i billeder, tegninger, collager osv., og hvordan vi understøtter vi det. Hvordan skaber vi et sted, hvor børnenes egen skabende praksis kan udfolde sig? I bekendtgørelsen til læreplanerne står der: "Udtryksdimensionen indeholder børnenes egen skabende og eksperimenterende praksis. Den er båret af børns lyst, kreativitet, improvisation og aktive deltagelse. Nysgerrighed, sansning, leg og fantasi indgår i den æstetiske læreproces og ansporer til nye perspektiver og anskuelser, der kan forankres som ny viden og ny læring"

Vi rammesætter aktiviteter der inviterer til at eksperimentere med redskaber, materialer og visuelle udtryk. Vi er optaget af at følge barnets spor, og det understøtter vi ved at lade mange muligheder stå åbne. Den hårfine balance mellem afgrænsende rammer og åbnende muligheder har vi øvet i årevis. Der sker altid noget uforudset, og så må vi improvisere. Vi bliver aldrig færdige med at finde ud af hvad der er på spil, og vi er hele tiden på vej for at inspirere og udvikle børns æstetiske lære- og billedprocesser.

Der er meget mere på spil end arbejdet med billeder. Rundt om børns æstetiske processer er der fællesskaber, især børnefællesskaber, og læringsmiljøer som tilrettelægges og tilpasses hele tiden. Både i vuggestuen og i børnehaven har vi med vores handlinger og refleksioner arbejdet på at etablere en fælles kultur med de bedste betingelser for børnenes æstetiske processer, der giver sig udtryk i billeder og malerier.

Vi ser børns billeder som æstetiske udtryk i deres egen ret, ikke som noget oprindeligt medfødt eller som kunst; vi anlægger ingen spekulative perspektiver på hvad børns billeder "handler om"; vi interesserer os for billedprocessernes læringspotentialer for at orientere sig i verden, for at tænke og for at være kreativ. Principperne spiller en vigtig rolle i læringsmiljøer der har til formål at frisætte børns kreative potentialer.

Børns billedprocesser er under påvirkning mange steder fra, så lad os bare sige ligeud at vi gerne vil "befri" dem. (Billedprocesser. I: Vi gør kultur, 2019)

- Befri dem for en udviklingspsykologisk ide om at børns billeder fortæller noget om et forhåndsbestemt udviklingstrin
- Befri dem fra at tjene et bestemt formål uden for aktiviteten, fx skriftsprogstilignelse ("nu kan han tegne inden for stregerne, så er han klar til at starte i skolen")
- Befri børnene fra skabeloner (tegnehæfter, malebøger, fortrykte ark, påske- og juleskabeloner osv.)
- Befri børnenes billedprocesser fra at vi underviser og instruerer dem. De kan godt selv.

At de voksne møder børnene der hvor de er, med nysgerrighed, og giver dem lov til eksperimenter, er ikke en laissez-faire-tilgang, tvært imod. Det kræver vedholdende pædagogiske overvejelser og mod til at skabe rammer for børns kreative udfoldelser. Ofte er de vokseninitierede aktiviteter rammesat med minimal igangsættelse, som fx at udfordre børnene ved "bare" at tegne en streg. For at det kan fungere, er grundige overvejelser med kolleger vigtige: de konkrete rammer, materialer, medier, værktøjer mm.

Det er også vigtigt sammen med børnene at udfordre, undre, undersøge, bruge og have dialog om materialer, medier og værktøjer.

Med en undersøgende, undrende og børnekulturel tilgang til æstetiske processer er vi nysgerrige sammen med børnene, hele tiden i dialog med dem om deres processer. Vi støtter dem i at bruge billedfremstilling og andre kreative udfoldelser til meningsskabelse i deres liv. Vi arbejder med fortællekompetencer. Når børn har tegnet, kan de som regel også fortælle.

Vi lever i en kultur som i høj grad er visuel. Der er billeder på alle skærme - man kunne kalde det en billedstorm. Selv helt små børn er skarpe til billedgenkendelse. Når de har været med far og mor på indkøb, kan de genkende logoer fra varer og supermarkeder. Når vi arbejder med billedskabelse, støtter vi børn i at navigere i billedstormen, og med at udvikle et vokabular, så de får bedre forudsætninger for at orientere sig i verden.

Som i al kreativ virksomhed handler det også om sanserne. Det er vigtigt at kreative udtryk tage udgangspunkt i de sansede oplevelser. At sætte ord på sanseoplevelser sammen med børnene kan man allerede arbejde med i vuggestuen.

Legen på Sanseslottet:

Legen på Sanseslottet har altid været meget vigtigt for os. Med ”Den styrkede pædagogiske læreplan” er der også fra højeste plan også kommet fornyet fokus på børns leg. Det er faktisk så vigtigt, at det er skrevet ind i lovgrundlaget: ”Legen har en værdi i sig selv og skal være en gennemgående del af et dagtilbud. Legen er også grundlæggende for børns sociale og personlige læring og udvikling, og legen fremmer blandt andet fantasi, virkelyst, sprog, nysgerrighed, sociale kompetencer, selvværd og identitet. Nogle gange skal legen støttes, guides og rammesættes, for at alle børn kan være med, og for at legen udvikler sig positivt for alle børn.” (Forarbejder til dagtilbudslovens § 8, stk. 2). man kan bl.a. se her at vores værdior, som vi formulerede for 10 år siden, passer fint ind i tankegangen der ligger til grund for den styrkede læreplan. Nysgerrigheden er central for at udvikle legen.

Det er vigtigt for os at fastslå at alle disse bemærkninger om leg, børn og voksnes rolle ikke kun gælder børnehavebørn, men at det gælder for hele Slottet. Vuggestuen har også fokus på børnenes leg. Den voksnes rolle er lige så vigtig der også.

Som det også er nævnt i lov-citatet, er legen med til at styrke de sociale kompetencer. Man kunne starte med at sætte sig den opgave altid at opfylde kravet ”alle skal have en ven.” Lege udvikler sig på kryds og tværs af en børnegruppe. Men en af de ting vi som voksne skal holde øje med er, om alle har en ven. Derfor gør vi meget ud af at understøtte legen der foregår i børnefællesskaberne. Det er også et sted hvor forældrene har en vigtig opgave. Legeaftaler er et vigtigt redskab til at styrke og vedligeholde venskabsrelationer. Så vi opfordrer aktivt til at få lavet disse aftaler. Vi støtter det i det daglige samarbejde med forældrene.

For os er det vigtigt at forstå at legen er børnenes udtryksform og at den er lystbetonet, og når den er bedst, peger den kun på sig selv. Børnene har ikke andre begrundelser end at komme til at lege godt. En måde at se hvornår legen er god, er at kigge på den stemning børnene kommer i. Det er ikke bare én stemning. Det kan være rigtig værdifuldt at lægge mærke på de forskellige stemninger som børnene kommer i. Det kan være en stille koncentration, som

2 veninder har omkring en tegnesituation, det kan være en stor gruppe af børn der har fyldt hele gulvet med en vigtig konstruktions leg. Det kan være en optræden på Spil-Lopperne, der udvikler sig og helt spontant bliver til en cirkusforestilling. Det kan være en motorisk udfordrende leg på legepladsen. Alle forskellige stemninger, men det er stemningen der understøtter legen.

Der er mange forskellige måder vi som voksne kan og skal støtte børnene i deres leg. Vi er med til at sætte rammerne, rummet og redskaberne. Det er også derfor vores forskellige grupperum har så forskelligt udtryk. Redskaberne til leg er forskellige i de forskellige rum. Børnene er gode til at vælge de forskellige rum afhængig af hvilken stemning de er i, eller deres leg tager dem hen. Vi er nogle voksne der er gode til at være ”legeledere” og i gang sætte lege med mange børn der kan deltage på hver deres måde. Vi er andre der er gode til at vedligeholde vores beholdning af sager til at lege med. Og i gang sætter nye måder at lave konstruktionslege med simple materialer, f.eks. 1000 kasserede pap kaffekopper.

En vigtig rolle vi har som voksne, er at lægge mærke til de børn der står i kanten af en leg. Der kan være mange gode grunde til at et barn tager den rolle. Det kræver megen iagttagelse at lære en leg på den rigtige måde. Det kan være at barnet skal støttes i at have mod til at spørge om man må være med i legen. Det er vigtigt at vi voksne går i disse dialoger med børnene, både dem der står udenfor, men også med gruppen af børn der er godt i gang. Man skal lære og lege, og nogle gange skal man støttes af årvågne voksne.

Samarbejde med forældrene om børns læring:

Et godt og trygt forældresamarbejde om barnets trivsel og læring har stor betydning, både for barnet, forældrene og det pædagogiske personale. Samarbejdet er nøglen til at forstå barnet bedst, og det giver muligheden for se på barnet med flere perspektiver. Under barnets indkøring i vuggestuen eller børnehaven, er vi optaget af at lære forældrene godt at kende, og få et kendskab til hele barnets familie. Vi ser ofte, at barnet finder tryghed i, at vi, forældre og personale, kender hinanden, og har en god kontakt.

På Sanseslottet afsætter vi tid til forældresamtaler ved opstart og efter 3 måneder omkring hvert enkelt barn. På disse møder udveksler vi erfaringer omkring barnet. Det pædagogiske personale giver en vurdering af barnets trivsel og udvikling, og sætter måske fokus på nogle særlige områder, som kræver en indsats. Gennem dialog skabes der et fælles fokus, som skal komme barnet til gode. Vi er bevidste om, at vi oplever barnet i to forskellige miljøer, og vi er altid åbne for at lytte til narrativer om barnet, set fra et andet perspektiv. I forbindelse med overgang mellem vuggestue og børnehave afholder vi også en samtale og børnene er så meget som muligt i

børnehaven så overgangen kan forløbe så godt som muligt for det enkelte barn og deres forældre.

Vi har naturligvis en daglig dialog med forældrene i forbindelse med aflevering og afhentning. Vi kommunikerer bredt til forældrene via Nembørn, hvor vi lægger billeder og tekst ud, som viser, hvad vi har været optaget af, og vi ringer sammen med forældrene, hvis der noget, vi skal have opklaret her og nu.

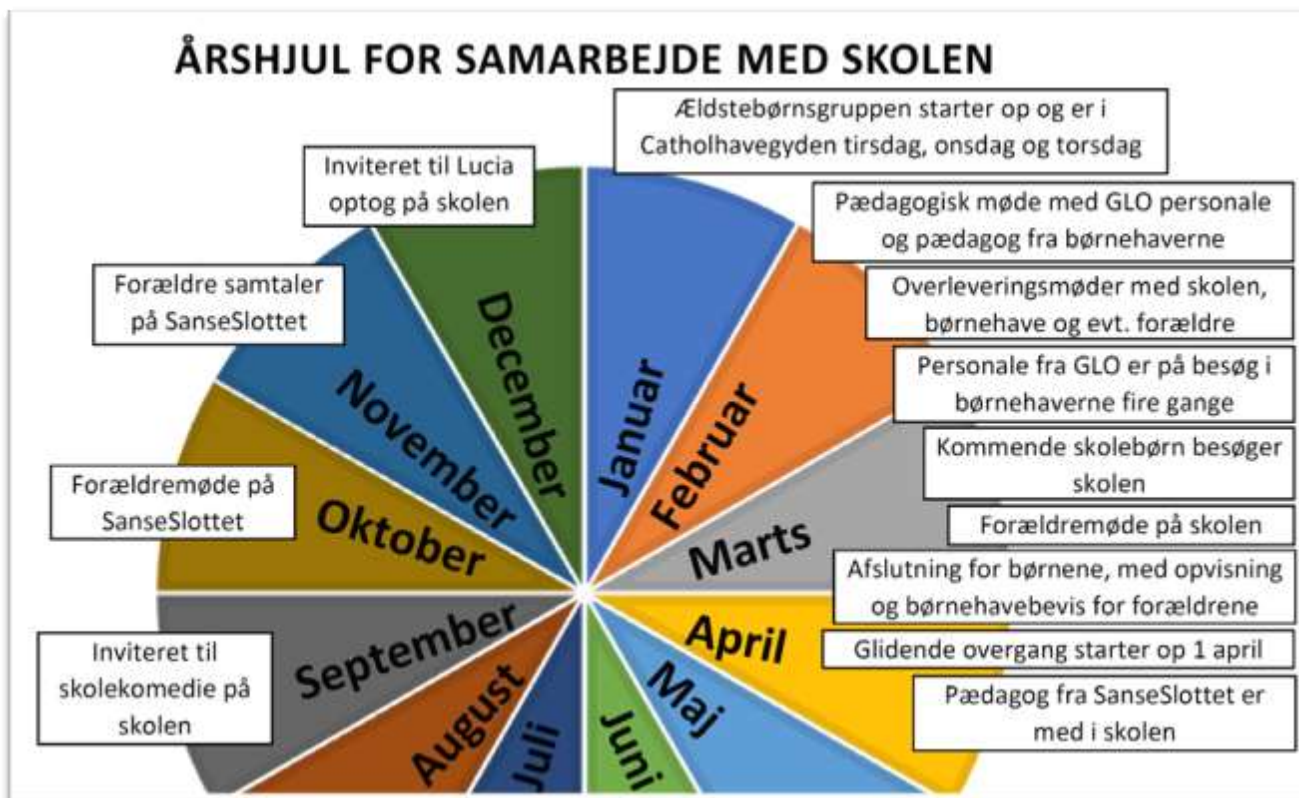
Vi inddrager andre faggrupper i forældresamarbejdet hvis dette er nødvendigt. Det kan være talehørerkonsulenter, pædagogiske rådgivere, fysioterapeuter eller psykologer, etc.

Vi understøtter også det uformelle forældresamarbejde gennem vores arrangementer i intuitionen. Vi mødes til bedsteforældredag, legepladsdag og julefesten udendørs, og bruger disse arrangementer til at være sammen med familierne i en mere afslappet og festlig atmosfære.

Derudover har vi forældremøder hvor hele forældregruppen er samlet, hvor de i praksis bliver præsenteret for vores pædagogik og selv får lov at få hænderne i mange forskellig artet materialer.

Vi har en forældrebestyrelse som mødes 4 gange året og som løbende tager forskellige initiativer, bl.a. laver i morgenkaffe for alle forældre en gang i mellem, organisere fotografering af børnene og har udarbejdet en trivselspolitik for forældrene.

Overgange:

Der er mange overgange i løbet af barndommen. Der er de små overgange, som sker i løbet af dagen, fx når barnet skal fra en aktivitet til en anden. De mellemstore overgange, kan være når barnet bevæger sig mellem hjem og institutionen. De store er fx opstart i vuggestue, børnehave eller skole. Ifølge Stig Bröström betyder overgange uanset størrelse meget for barnets trivsel og udvikling. Vi arbejder i SanseSlottet med mange overgange, og er meget bevidste om betydning af dem og hvordan vi kan gøre det nemmere for børnene at navigere i.

En af de vigtige faktorer, som kan være med til at skabe en god overgang er samarbejdet med forældre, pædagogen, dagplejen, skolen mm. Vi skal sammen kunne bygge bro til det nye. Det kan fx være når vi skaber bro mellem vuggestuen og børnehaven ved at have en overgangsgruppe, som består af de børn, der skal starte i børnehaven indenfor tre måneder. Vi går op i børnehaven og er sammen med de børn og voksne, som fremover vil være en del af børnenes hverdag, fx er vi med i de aktiviteter der laves om formiddagen, hvor det er trygt for barnet at den voksne er med, og omvendt kan det også hjælpe

pædagogen i børnehaven til at se vuggestuens tilgang til barnet og kan bruge det i sit videre arbejde med barnet. De sidste 2 uger inden barnet starter i børnehaven, spiser barnet og den voksne med til frokost i børnehaven. Der er også altid en overgangssamtale med forældrene, primær pædagogen og den nye primær pædagog.

Overgange kan være svære for nogle børn, men kan også være med til at skabe positive udviklingsaspekter. Da det kan være med til at åbne nye muligheder, nye aktiviteter, lege, nye voksne og venner, hvilket kan være med til at sætte nye udviklingsprocesser i gang.

Pædagogisk læringsmiljø med sammenhæng til børnehaveklassen:

En af de store overgange er den fra børnehave til skole, eller som mange af SanseSlottets børn benytter sig af – Glidende overgang med opstart 1. april.

I SanseSlottet har vi samarbejde med Vonsild skole, hvor største delen af vores børn skal gå.

Vi mener ligesom Stig Bröström at skabe en god overgang allerede starter i vuggestuen.

Der er tre psykologiske behov, som er med til at gøre dem parate og motiveret. Behovet for at være **kompetent**, at kunne og vide noget, behovet for **selvbestemmelse**, at være selvstændig, samt behov for **social tilknytning** - at være sammen med andre og for selv at have omsorg for andre. Derudover har den begyndende læremotivation også betydning, at barnet kan tænke over hvad det gør, hvorfor det udføre bestemte handlinger og hvordan det handler- altså begyndende metakognition eller bevidsthed om egen virksomhed. (Bröström, S., 2019)

Det vil sige, at vi allerede begynder i vuggestuen at arbejde med, omsorg, relationer, trivsel, leg og æstetiske læreprocesser, som er med til at udvikle de kompetencer og behov, barnet har brug for. Ligeledes arbejdes der videre med disse pædagogiske overvejelser, som tilpasses det enkeltes barn behov.

I januar starter der en ældstebørnsgruppe, en gruppe for de børn, der skal i glidende overgang 1. april. Børnene er hver tirsdag, onsdag og torsdag sammen

i Catholhavegyden, som er en satellit, lokalerne er vores, dagplejen bruger et af rummene.

Der er udarbejdet et overordnet mål for arbejdet med ældstebørnsgruppen.

Derudover tages der udgangspunkt i børnenes interesser. Det kan fx være at børnene er optaget af dyr, men ud fra et fagligt perspektiv, har flere børn brug for at få styrket deres motoriske kunnen, så bliver det kombineret ved, at børnene skal ud i naturen og finde forskellige dyr, da de i naturen kan få styrket deres motorik.

Børnene er endvidere med til at komme med ideer til, hvad deres gruppe skal hedde, hvilket giver en følelse af selvbestemmelse. Børnene er også med til de daglige rutiner, dække bord, sætte i opvaskeren, tage opvasken mm., at give dem en følelse af de betyder noget i fællesskabet (Jørgensen, P. S., 2017)

En af de erfaringer vi har fra ældstebørnsgruppen er, at der bliver skabt nye venskaber på kryds og tværs.

Vi spiser sammen:

På SanseSlottet har vi madordning. Børnene får formiddagsmad, frokost og eftermiddagsmad. Måltidet er tilberedt ud fra, de kostanbefalinger sundhedsstyrelsen anbefaler til børn mellem 0-6 år. Måltidet er ligeledes tilberedt ud fra, at det skal stimulere og udfordre børnenes syn og - smagssanser.

Det at spise et måltid mad sammen, betragter vi, som en pædagogisk aktivitet. Vi forholder os derfor både til læreplanstemaerne og husets værdier i spiseaktiviteten.

Børnene dækker selv bord, hvor vi snakker om hvem vi er i gruppen i dag, vi snakker også om hvor mange glas, tallerkner mm vi skal bruge. I vuggestuen, går barnet rundt og deler tallerkner ud til hvert barn, det giver mulighed for at udvikle sig motorisk og øve sig i udholdenhed.

I spise-aktiviteten skal børnene opleve sig selv som værdifulde, derfor har den voksne til opgave, at sørge

for at alle børnene bliver set og hørt, og hjælpe dem med at få succesoplevelser. Det kan være når de efter lidt tid, selv har lært at hælde vand op i glasset eller selv kan smøre sin rugbrødsmad.

Vi taler sammen med børnene under måltidet. Vi taler om maden, fx hvor maden kommer fra mm. Vi snakker også om det, som optager børnene i hverdagen og de har mulighed for at fortælle de andre børn og voksne, hvad de har lavet i løbet af formiddagen. Vi er opmærksomme på børnenes omgangstone og ordvalg i deres dialog med hinanden og vi er meget bevidste om den anerkendende tilgang.

Vi lader børnene være nysgerrige og sansende omkring maden, for os betyder det at, de kan tage maden op, dufte til den og mærke den med hænderne. Børnene eksperimenterer også, de kan prøve forskellige smags kombinationer fx ost og makrel mm. Vi taler om, hvad der er sundt at spise og hvor maden egentlig kommer fra.

Vi fejrer de danske højtider og herunder traditioner omkring måltiderne fx jul og påske.

Børn i udsatte positioner:

Alle børn har brug for nærvær, omsorg, anerkendelse og at blive forstået og føle sig, som en del af fællesskabet. Og børn i udsatte positioner har *særligt* brug for, at disse faktorer er fremtrædende i deres dagtilbud. (Svinth, L. 2019)

På Sanseslottet skaber vi et læringsmiljø, som har fokus på overnævnte. Det gør vi ved at være til rådighed for barnet, og prøver at forstå barnets situation, for derigennem at opbygge en relation. En relation, som er med til at skabe trivsel, tryghed og engagement. Når vi har opbygget en relation, kan vi begynde at have mere fokus på at skabe inkluderende fællesskaber, at sørger for barnet bliver set, hørt og medinddraget. Det kan være at skabe et fællesskab, som tager udgangspunkt i barnets interesse og lege, hvor andre børn har mulighed for at se deres styrker og interesser. Det er vigtigt for os at give barnet erfaringen, af at det har en værdi og kan bidrage til fællesskabet. (Jørgensen P.S., 2017)

Børn i udsatte positioner kan være udfordret på forskellige måder, men et godt udgangspunkt er at være åben for barnets perspektiv, at vi prøver at forstå barnet. Måden barnet agerer på, kan være et forsøg på at kommunikere noget. Derfor kan det i nogen tilfælde betyde et ekstra fokus på at begrænse konflikter og undlade irettesættelser (Elvén, B. H. 2017).

Endvidere har vi fokus på at være fleksible, både overfor børnene, men også overfor voksne. Være åben for faglig sparring, det at vi er flere voksne der har mulighed for at se barnet i de forskellige funktioner, og barnets måde at navigere i de forskellige miljøer på. Det kræver at vi, som voksne tør at være nysgerrig, åbne og undre os til hinanden. Vi har ligeledes mange forskellige kompetencer, som vi bruger i forhold til børnene.

Derudover bruger vi kompetencehjulet, som er et redskab vi bruger til at dokumentere og vurdere børns udvikling, trivsel og læring. Det er et redskab, som giver os mulighed for at se, hvordan børnenes udvikling er og om der er fokuspunkter vi skal være

særlig obs. på. Forældrene bliver informeret og får vist selve hjulet, når de er blevet lavet (learnlab.dk).

Vi anvender Marte Meo, metoden, som er en videoanalysemetode. Hvilket vi bruger til at analysere samspillet udviklingsstøttende muligheder. Med udgangspunkt i moderne udviklingspsykologi, er der udviklet fem principper i Marte Meo; (DMMC, 2020)

- at følge den andens initiativer - herved erkender vi den anden
- at positiv bekræfte den anden - herved anerkender vi den anden
- at vi sætter ord og struktur på initiativerne - herved strukturerer vi samspillet
- at vi laver turtagning - herved skaber vi dialog i samspillet
- at vi laver positivt lederskab - dette baserer sig på gode stemninger og udviklingsstøttende struktur.

Vi anvender GROW som er pædagogiske og psykologiske tilgange og metoder, der understøtter barnets sociale og personlige udvikling og endvidere udvikler de voksnes selvregulerings og mentaliseringskapacitet.

GROW arbejder ud fra 4 principper:
(<http://www.grow-consulting.dk/principper.html>)

Oplevelsesorienteret
Nærmeste udviklingszone
Bottom up
Udviklingsalder

Desuden bruger vi Børnelinialen, som er et værktøj, vi kan bruge til at vurdere om barnet er i trivsel og hvilke handlemuligheder vi har, så vi sikrer en tidlig indsats.

Forældresamarbejdet vægtes højt i arbejdet med børn i udsatte positioner, det at vi kan skabe bro mellem hjem og institutionen betyder meget. Det kan være i form af ekstra møder, hvor vi kan få en dialog om barnet samtidig med at vi sammen med familien kan lave en handleplan. Så har både familien noget at have fokus på og at vi sammen med resten af teamet ved, hvordan vi skal arbejde med barnet. Det kan

også være ekstra infosedler til familien, fx barnet skal på tur eller barnet mangler bleer.

Det kan i dette arbejde være nødvendigt at søge vejledning eller inddrage særlige støttefunktioner i form af socialpædagoger, talehøre konsulenter, PPR, tolk, psykologer, fysioterapeuter.

Personalet deltager i kurser og efteruddannelse, som sikrer, at vi altid er opdateret med den nødvendige faglige viden i forhold til børn med særlige behov.

Inddragelse af lokalsamfundet:

Designbørnehuset Sanseslottet ligger i, hvad vi kalder en børneby, hvilket vi ser som en fordel, da vi ligger ved siden af Vonsild børnehus, som vi er fusioneret sammen med. Vonsild skole som vi har et samarbejde med, se afsnit om "overgange" ligger ved siden af Vonsild Børnehus. Over for skolen ligger

Catholhavegyden, som er en satellit, lokalerne er vores og her bruger dagplejen et af rummene. Vi bruger også selv huset og udearealet, hvilket fx giver mulighed for at starte den gode overgang tidligt og være nysgerrige på andre børn og deres lege.

At vi ligger tæt op ad hinanden, ser vi som en fordel. Børnene ser og hilser på mange forskellige, som de har kendt eller kommer til at kende. Fx de børn der har gået i dagpleje, ser/hilser stadig på deres dagplejer eller børn der skal i glidende overgange, hilser på deres kommende pædagoger/lærer.

Vonsild have, som er et plejehjem ligger også i gåafstand fra Sanseslottet, her går vi forbi i forbindelse med ture ud af huset, vi hilser på beboerne, hvilket både skaber glæde hos børnene, men også beboerne. De har en lille legeplads, som vi gerne må benytte os af. Vi har også været oppe og gå luciaoptog for beboerne og lave juleklip sammen med dem. De har også bærbuske vi må komme og plukke af. At være omkring og på plejehjemmet er med til at skabe nye læringsmiljøer, hvor der pludselig åbnes op for fx nye dialoger, det kan være omkring bedsteforældre, glæde sorg mm. Det kan også være overvældende at nye voksne begynder at snakke til en, men med tid til at tænke over sit svar eller med lidt hjælp, opnår de fleste børn at få en succesoplevelse, som de kan tage med og bruge i andre sammenhænge.

Kirken bruger vi i forbindelse med små events, som de er gode til at invitere til, det kan være små forløb med forskelliges sange, eller til højtider.

Vi bruger også "Mindelunden" som er en lund, der ligger i forbindelse med præstegården. Mindelunden bliver brugt af hele børnebyen og giver også mulighed for lege på kryds og tværs af børn, yngste og ældste og kan være med til at opbygge et godt børnemiljø i Vonsild

Brugsen har været gode til at tage imod os når vi er oppe og handle fx hilser og snakker med børnene. Endvidere har de også sponsoreret forskellige ting til arrangementer. Fx havde vi Royal Run, for alle børn og forældre i begge børnehuse og her sponserede Brugsen frugt.

Desuden har vi et bredt samarbejde med kulturinstitutionerne i kommunen, se afsnit om "samarbejde ud af huset".

Samarbejde ud af huset:

SanseSlottet er en temainstitution med fokus på kreativitet og æstetiske læreprocesser. Vi har fokus på en designpædagogik i børnehøjde. Der er både herhjemme og i udlandet stor interesse både i selv temaet og den måde vi har organiseret vores pædagogiske praksis. Vores bud er meget konkret, og vi har efterhånden 10 års erfaring med at tænke ud af boksen og inddrage børnene, ved at følge deres spor. Mange af de tanker der er blevet sat fornyet fokus på med de ”Den styrkede pædagogiske læreplaner”, har vi arbejdet med igennem flere år. Det gælder f.eks. vores fokus på den levende læreplan, på legen og på fællesskabet. Desuden er der gennem flere år fra flere sider kommet forskellige nye bud på de kompetencer og egenskaber som fremtidens generationer skal have i den globaliserede verden. Her er også kreativitet, innovation, nysgerrighed, eksperimentering, samarbejde osv. altid højt på listerne. Derfor har vi meget samarbejde ud af huset med mange forskellige.

Børnedesign på Tværs.

Som en del af det, at være tema institution er Designbørnehuset SanseSlottet, tovholder på Børnedesign på Tværs.

Børnedesign på Tværs består af flere af Kolding Kommunes dagtilbud og en repræsentant fra Nicolai for børn. (Kolding Kommunes børnekulturhus)

Ideen er at skabe et fagligt forum, hvor erfaringer udveksles og teorien omkring blandt andet æstetiske læreprocesser sættes i spil i dagtilbuddene.

Børnedesign på Tværs afholder hvert år Børnenes kulturfest i forbindelse med det årlige Kultur arrangement i Kolding. Her inviteres alle dagtilbud til Børnenes kulturfest, hvor gården i Nicolai for Børn omdannes til en kæmpe kreativ workshops, hvor børnenes spor kan følges og der kan improviseres.

Børnedesign på Tværs har opfundet en simpel måde til at introducere børnedesign tænkningen på.

”Put i papkassen” en metode med dogmeregler.

Rundvisninger i huset.

Designbørnehuset SanseSlottet var fra starten tænkt som et fyrtårn i Kolding Kommune, inden for børn og design. Derfor har der været stor interesse for institutionen, hvilket også har medført mange rundvisninger i huset både fra ud- og indlandet.

Lige fra de arabiske ambassadører til daginstitutioner fra andre steder i landet, der gerne vil inspireres af tænkningen omkring kreativitet og indretning.

Det er spændende at få lov til at vise SanseSlottet frem og fortælle om vores pædagogik og indretning. Vi lærer meget af det. Vi får afprøvet vores ideer, bliver fagligt dygtigere til at formidle vores teorier/pædagogik og fortælle hvorfor vi har indrettet SanseSlottet med værksteder.

Det er netop i dialogen med dem der tænker anderledes at begge parter bliver klogere. Rundvisninger sker altid i respekt med de ting der foregår i huset. Vores børn er gode til også at være nysgerrige overfor de besøgende.

Samarbejde med UC Syd.

Igennem flere år har vi haft et tæt samarbejde med UC Syd, som meduddanner af de kommende pædagoger. Et af de områder som især har været spændende af være med i, har været afholdelse af det UC Syd kalder ”AP-forløb”. Det foregår tidligt i uddannelsesforløbet, før de studerende har været ude i praktik. Mange studerende i dag har ikke erfaringer fra institutionsverden, så derfor er ”AP-forløbet” et forløb, hvor en mindre gruppe studerende planlægger en konkret aktivitet, låner vores lokale og børn til at afprøve den konkrete udførelse af forløbet. Vi deltager så aktivt i refleksionen og efterkritikken sammen med den tilknyttede lærer fra UC Syd. Efterfølgende besøger vi med en gruppe børn UC Syd og tager en runde mere med planlægning, udførelse og efterkritik. I denne forbindelse har vi også deltaget i noget følgeforskning, hvor vi blev mere grundigt interviewet.

UC Syd har jævnligt udenlandske studerende. Vi har haft flere af disse studerende på kortere og længere

praktikker i vores institution. Det er en spændende opgave, som vi er med til at løfte. Især fordi de som regel er gode til at stille undrende spørgsmål til vores praksis. Det er udfordrende for os at skulle forklare os på baggrund af den virkelighed de kommer fra. Både deres uddannelse og deres samfund som helhed.

Længere henne i de studerendes forløb er vi blevet bedt om at komme på UC Syd mere dybtgående at udfolde, både praktisk og teoretisk vores erfaringer med kreativitet og æstetiske læreprocesser.

Udgivelse af artikler.

I forbindelse med arbejdet med ”Den styrkede pædagogiske læreplan” har forskellige forlag udgivet nye bøger der dækker de nye krav og formuleringer. Dafolo er et af de store forlag indenfor vores område. De har udgivet en serie bøger, der dækker alle læreplanstemaerne. Den udgivelse der hedder ”Vi gør kultur - kultur, æstetik og fællesskab i børnehøjde”, har vi fra Sanseslottet bidraget med en artikel, netop handler om vores arbejde med børns tegninger, malerier og visuelle udtryk i det hele taget. Dette kapitel hedder ”Billedprocesser”. Det beskriver vores pædagogiske tilgang til dette område, og er også krydret med eksempler fra dagligdagen i Sanseslottet. Det har været en spændende proces at være med i. Det har krævet at vi har skærpet vores tanker og formuleringer på dette område.

Vi har tidlige samarbejdet med et tidsskrift der hedder 0-14, som er udgivet af Dansk pædagogisk Forum. Artiklen hedder ”Kan I tegne en laaaaaang streg?”. Artikel om et pædagogisk kreativ forløb. Man kunne sige at satte børnene til noget ”grundforskning”. Nemlig at tegne en streg. De tegnede og tegnede i lange baner, og så tog vi alle deres tegninger med streger med på kunstmuseum Trapholt. Og så havde vi fokus på det mod- og medspil kunsten på Trapholt havde at give børnenes streger.

Designskolen i Kolding.

Vi har også et samarbejde med Designskolen i Kolding. En af deres kandidatuddannelser hedder ”Design for play”. Der kommer jævnligt studerende der forskellige steder i deres processer skal have hjælp til at forstå hvordan børn reagerer på det de har tænkt. Det kan være tidligt, hvor vores børn også kan være med i deres designproces. Men det kan også være sent, hvor det bliver mere en første produktafprøvning.

Vi har i en længere periode haft en PhD studerende tilknyttet. Hun har afprøvet div. praktiske modeller i huset og har brugt Sanseslottet i flere af hendes afhandlinger og oplæg.

Dokumentation og evaluering:

Udgangspunktet for vores dokumentation er de mange billeder vi tager af aktiviteterne og børnenes liv og leg på SanseSlottet. Ud fra de mange billeder og video vi tager, bruger vi det, som et redskab for at evaluere om vi kommer rundt om alle læreplansmålene og ligeledes til at evaluere børnemiljøet. Når vi tager billeder, er vi bl.a. optaget af at dokumentere de processer der bliver sat i gang, så det er muligt at følge et forløb gennem billederne. Det gælder både planlagte aktiviteter, men også i høj grad når vi dokumenterer børnenes legekultur. Et andet fokuspunkt, når vi tager billeder, er at vise børnenes stolthed og glæde ved færdige produkter. Det er væsentligt også for børnene. Så føler børnene også at de deltager i dokumentationen. Vi bruger også video, som dokumentation til enkelte projekter og forløb. Vi gør meget ud af at udstille fra de forskellige kreative aktiviteter vi sætter i gang. Vi synes at det er en kvalitet, at huset emmer af børnenes forskellige udtryk. Så derfor er der jævnligt

udstillinger rundt i huset, som dokumenterer de processer, der har været i gang.

Billederne bliver flittigt brugt til formidling til forældrene på en række måder bl.a. på vores infoskærm i huset og med plancher og tekst. Billederne bliver også sendt ud via NEM foto, så forældrene kan se og snakke med børnene om hverdagen. Vi har også afholdt forældremøder, med udgangspunkt i bl.a. billeder og video, og gået mere i dybden med formidlingen af de pædagogiske tanker bag udvalgte forløb.

Inden vi går i gang med et projekt/forløb udarbejdes, der et målsætningsskema. Da vi arbejder ud fra æstetiske læreprocesser, har vi også udarbejdet en evalueringsmodel.

Målsætningsskema: Designbørnehuset SanseSlottet	
Tema	
Mål: Hvad skal børnene lære/udvikle	
Hvilke aktiviteter skal vi have	
Inklusions tænkning	
Hvordan	
Hvordan sikre vi at vores værdier/læreplaner kommer i spil? Beskriv hvordan de ses/opleves	
Hvad er den voksnes pædagogiske rolle, Hvilke kompetencer kræver det.	
Dokumentation: (Intra skal bruges)	
Hvordan vil vi dokumentere, Info forældre	
Nemintra	
Hvem gør hvad, Praktiske opgav:	
<ul style="list-style-type: none"> • Navn på • Tid på 	
Lokale/udrummet	
Hvilke teorier anvender i	
Beskriv kort	

Skema til beskrivelse af æstetiske læreprocesser.	
Beskrivelse	Vi leger med kartoffelmel, vand, rødbedesaft, karry.
Sansning	Børnene hjælper med at finde kartoffelmel, vand og rødbedesaft frem. De mærker kartoffelmel og vand på fingrene, det løber ned på bukserne, børnene bliver våde i takt med at processen skrider frem. De smager på kartoffelmellet mange gange.
Bearbejdning	Gennem eksperimenter med kartoffelmellet oplever børnene hvad der sker når de blander kartoffelmel, vand og rødbedesaft og karry sammen. De prøver at eksperimentere stående og siddende. Alle børnene er i processen i lang tid. Vi sætter ord på vores oplevelser.
Erkendelse	Børnene oplever gennem gentagelser at der er mange muligheder i legen med kartoffelmel. De vil gerne lege med kartoffelmellet mange gange, flere dage i stræk. Børnene oplever at de voksne gerne vil være med i deres eksperimenter.
Læreproces	Børnene har i processen lært hvordan man kan forbyde sig i lang tid og at der hele tiden kan forbyde sig i lang tid og at der hele tiden kan forbyde sig i lang tid. Børnene bruger forskellige redskaber (plastikammer, plast botter, kander, papkrus). Vi finder ud af at det er vigtigt at samarbejde om en fælles opgave og at vi skal give plads til hinanden. Børnene lærer af hinanden – ser på hvad de andre gør og gentager det eller udvikler nye metoder.

Litteraturliste:

Anja Kirkeby: Børn tegner - kunsten at anlægge et børneperspektiv (2015), Masterafhandling, tilgængeligt på nettet.

Anna Barsotti: D - ligner Robin Hoods flitsbue - et kommunikationsprojekt fra børnehaven Diana i Reggio Emilia; Dafolo; 1998

Anna K. Andreasen: Billedpædagogisk junkfood i børnehaven. BØRNS HVERDAG NR. 5 – August 2008
(<http://infolink.elbo.dk/dlo/dokumenter/doc/8076.pdf>)

Anna Marie Holm, flere bøger: ”Det eksperimenterende billedværksted”, ”Drengekunst - oh, boy”;

Austring, Bennye og Sørensen, Merete: Æstetik og læring, 2009

Basel, Bernstein: Pædagogik, diskurs og magt, Akademisk 2001

Bennyé D. Austring, Merete Sørensen: Æstetik og læring: grundbog om æstetiske læreprocesser; 2013

Broström, Stig: Æstetiske læreprocesser, De små leger, tegner og fortæller. I Paulsen, N. (red.). Cursiv. Temanummer: Didaktik og socialisering i dagtilbud og indskoling. Institut for Uddannelse og pædagogik (DPU), 9-30.

Børne- og socialministeriet (2018); Den styrkede pædagogiske læreplan, Rammer og indhold

Checcin, Daniela (2015) ”barndoms pædagogik i dagtilbud. Kap: 1, 2, 3, 7 & 12

Dyrløv, Ulla (2015) ”Det professionelle kram”

EVA ÄNGGÅRD: Barn skapar bilder i förskolan, 2006

Flemming Mouritsen: ”Knivkulturens tid”, i: Legekultur: essays om børnekultur, leg og fortælling; 1996:

Flemming Mouritsen: Børns grafiske Udtryk; 2001 I: Billedpædagogisk Tidsskrift. 1, s. 6-10

Flemming Mouritsen: Børns grafiske udtryksformer; I: Billedbøger & børns billeder red. af: Anne Mørch-Hansen; Høst 2000

Fredsen, Keld (2018) ”læring med kroppen forrest.

Hansen, F.T. (2015): *Det sprog, vi har talt, trænger til at fornyes*. I M. Sørensen (red.), Skole og fritidspædagogik – fagbog til specialiseringen. København: Akademisk Forlag.

Hansjörg Hohr, Kristian Pedersen: Perspektiver på æstetiske læreprocesser; Dansk lærerforening; 1996

Helene Illeris: Billede, pædagogik og magt: postmoderne optikker i det billedpædagogiske felt; 2002

<http://dmmc.dk/marte-meo/>

Ingelise Flensborg, Mie Buhl, Helene Illeris: I: Unge Pædagoger 2003, nr. 7/8: Visuel Kultur: Visuel kultur som ny pædagogisk faglighed

Arne Trageton: Konstruktionsleg i børnehaven og børnehaveklasse : konstruktionsleg 1-7 år, 2004

Ingelise Flensborg: "Ih, du har tegnet en mand!"; I: Cursiv, Nr. 10 (2012)
(http://edu.au.dk/fileadmin/edu/Cursiv/Cursiv_10.pdf)

Ingelise Flensborg: Den polycentriske børnetegning og æstetiske læreprocesser; I: Billedpædagogisk tidsskrift, 2013, nr. 2

Jørgensen, Per Schultz (2017) ”Robuste børn”

Dorte Kier og Per Kallehauge: Billedprocesser. I: Vi gør kultur, red. Kim Jerg, Dafolo 2018

Kampmann, Jan (1998) børneperspektiv og børn som informanter

Knudsen, Ann – Elisabeth (2019) Børns hjerner, Dafolo

Ivén, Bo Hejlskov et al (2017) ”Adfærdsproblemer i vuggestue og børnehaven”

Marit Holm Hopperstad: Alt begynder med en strek, 2007

Mie Buhl, Ingelise Flensborg: Visuel kulturpædagogik; 2011

Per Kallehauge, Dorte Kier: "Kan I tegne en laaaaaag streg" Tidsskriftet 0-14: "Pædagogiske forløb ud fra emner", 2014 nr. 3

Ringmose, Charlotte og Susanne Ringmose (2012);
Rum og læring

Rummet – den 3. Pædagog: en beskrivelse af Reggio Emilia og de fysiske rammer i daginstitutionen, speciale 95S, november 1997

Suzanne Ringsted, Jesper Froda: Plant et værksted: grundbog om æstetisk-skabende virksomhed; 2013

Svinth, Lone (2019) "virkningsfuldt pædagogisk arbejde i dagtilbud"

Tanggaard, Lene (2008); Kreativitet skal læres

Tanggaard, Lene: Daginstitutionernes betydning for udvikling børns kreativitet, Institut for Kommunikation, Aalborg Universitet 2012.

UCN Perspektiv, august 2017. *Pædagogik og Æstetik*. Den æstetiske dimensions betydning i det pædagogiske arbejde. Pædagogisk improvisation, side 46-53.

Vejlskov, Hans (2004) "børns relationer og social udvikling"

Wallin, Karin: Reggio Emilia og de hundrede sprog, Dafolo 1997.

"Øko-art med små børn"; "BABY-ART 0-3 åriges billedskabende udfoldelser"

Bråten, Ivan: Vygotsky i pædagogikken, Frydenlund, 2006

Thyrre Sørensen, Tea; Neuropsykologisk udviklingsleg, Dafolo 2020

<http://www.grow-consulting.dk/principper.html>

[https://www.kolding.dk/images/dokumenter/Borger/Familie boern/Boern med saerlige behov/Underretningsskema/Boernelinealen_2017.pdf](https://www.kolding.dk/images/dokumenter/Borger/Familie%20boern/Boern%20med%20saerlige%20behov/Underretningsskema/Boernelinealen_2017.pdf)

